

VERKLA RING VAN 30 NOVEM BER

Krijtlijnen
voor
een
leefbare wereld

HANS CLAUS

VERKLARING VAN 30 NOVEMBER

Krijtlijnen voor een leefbare wereld

Dank aan mijn vrouw Ilse Kerkove, Gert De Nutte, de gesprekspartners en Ondertekenaars van de Verklaring en Lieselotte en Nancy voor de morele, spirituele en technische ondersteuning bij het tot stand komen van deze publicatie.

HANS CLAUS

VERKLARING VAN 30 NOVEMBER

Krijtlijnen voor een leefbare wereld

COLOFON

De Verklaring van 30 november 2019 is een gezamenlijke uitgave van de initiatiefnemers en van het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond ondersteunt en faciliteert projecten en initiatieven die vertrekkend van humanistische waarden willen bijdragen tot het realiseren van een tolerante, solidaire, duurzame en verbindende samenleving.

©2020 Hans Claus

Een uitgave van de Verklaring van 30 november 2019
en het Humanistisch Verbond
www.globalsharedvision.com
www.humanistischverbond.be
secretariaat@humanistischverbond.be
03 233 70 32

LAY-OUT COVER EN BINNENWERK

Charlotte Boeyden, www.charlotteboeyden.be

FOTO'S

©Lieven Nollet

DRUKKERIJ

EPO

DISTRIBUTIE

Humanistisch Verbond en Uitgeverij ASP/VUBPRESS, info@aspeditions.be, www.aspeditions.be (e-book)

ISBN

978 94 6117 053 8

WETTELIJK DEPOT

D/2020/11.161/097

NUR

740

De informatie uit deze uitgave mag vrij worden overgenomen mits duidelijke bronvermelding.

I. Genoeg gewerkt

II. De oude wereld

Groei zit in ons hoofd

DE VERSNELLING

WERKEN, WERKEN, WERKEN

HR

IT

MANAGEMENT

PRIVATISERING

VRIJHEID

SPULLEN EN ROLLEND GELD

BURN-OUT

PUB

UITVAARTVERZEKERING

HET GOEDE DOEL

ECOVERANTWOORDELIJKHEID

DE ONDERNEMER

GOKRECLAME

NIEUWE RELIGIE

III. De nieuwe wereld

Iets om in te geloven

GENOEG GEWERKT

DE MISPLAATSTE ANGST VOOR DE VERVELING

LUIHEID IS EEN VERWIJF VAN AFGUNSTIGEN

DENKOEFFENING: ZES KRIJTLIJNEN

1. Een zuivere boekhouding: de driebronnenbenadering

2. Zaken van gemeenschappelijk nut

EERLIJKE BOEKHOUDING

SUBSIDIARITEIT

3. Spiritualiteit

4. Grenzen aan de groei

5. Overheid

DE HERVERDELENDE OVERHEID

BELASTINGEN

ERFRECHT OP DE SCHOP

FUNDAMENTELE RECHTEN VAN DE MENS

6. Werk, productiviteit, vooruitgang

IV. Slot

VERKLARING VAN 30 NOVEMBER, IN EEN NOTENDOP

BIO HANS CLAUS

OVER HET LOGO

I. Genoeg gewerkt

Het zou met een oerknal begonnen zijn. Sindsdien bestaat zo iets als een uitdeinend heelal. Een onoverzichtelijk geheel van ontelbare bollen en brokstukken. In een uithoek van dat heelal zweeft een klein blauw exemplaar, dat wij onze aarde hebben genoemd.

Sindsdien knalt het van tijd tot tijd nog wel eens. Gelukkig niet zo dikwijls dichtbij huis. Het is zoals met verkeersongevallen. Als een bekende, een vriend of dichte familie betrokken is, dan pas staan we erbij stil. Dan pas dringt het tot ons door hoe desastreus zo'n botsing is. Zoals 66 miljoen jaren geleden. Toen maakte een meteoriet een einde aan de dino's op onze eigenste aarde. Maar elk nadeel heb se voordeel. Meer dan vierhonderd miljoen jaren geleden botsten naar het schijnt niet zo ver van ons ook enkele hemellichamen tegen elkaar. Die botsing gaf een draai aan ons klimaat en die draai ligt aan de oorsprong van het ontstaan van de vele levensvormen die wij kennen.

Tweehonderdduizend jaar geleden kwam uit die levensvormen de homo sapiens voort. Alhoewel de wereld van binnen naar het schijnt even complex is als het heelal, weten we toch iets meer van deze homo sapiens. We zijn er tenslotte de telgen van en lopen hele dagen in zijn vel.

Zo weten we dat we naar schatting met zo'n half miljard waren, ten tijde van Keizer Karel. De natuur was toen nog onze belangrijkste vijand. Maar we waren er goed tegen gewapend. We hadden namelijk een God uitgevonden, die als bij toeval als twee druppels op onszelf geleek. Het eerste wat die God tegen ons zei was dat alle dieren en planten aan ons waren onderworpen. Die God kroonde ons zowaar tot koning van het heelal. Een mooie wederdienst, als je het me vraagt. Maar in de strijd op leven en dood heb je nu eenmaal veel moed van doen. Hoogmoed kan in dat stadium geen kwaad. Wilde dieren, honger, ziekte en oorlog zijn geduchte tegenstanders.

Het resultaat bleef niet uit. Achter de vlag van die ene God aan lopend, konden we systemen ontwikkelen die bijzonder succesvol bleken. Er waren bijvoorbeeld koningen die de macht van God zelf kregen. Dat is een schitterende vondst. De drie-eenheid van kapitaal, wetenschap en politiek heeft daarop met succes het vaandel van die God overgenomen. De wat diffusere beurs wordt nu met evenveel ijver aanbeden en gevolgd als de God van toen. Het succes van onze soort is er niet op verminderd.

Om een lang verhaal kort te maken. Die homo sapiens vermenigvuldigt zich in een exponentieel tempo en veroverd de planeet. Als je vanop onze maan naar de aarde kijkt, dan zie je met het blote oog wat er aan het gebeuren is. Wij duwen soort na soort van de carrousel, trekken wegen, kappen bossen, bouwen nederzettingen. We koloniseren de planeet. Dat is in de laatste eeuwen altijd maar erger geworden. Het Westen sleepte hele werelddelen en beschavingen mee in zijn materiële expansie. De bergen rijkdom die hij heeft vergaard, heeft de mens aangewend om machines en systemen te maken waarmee hij zijn veroveringstocht nog verdapperde. Misschien herinner je je de film *Koyaanisqatsi*? Die versnelling wordt daar visueel weergegeven. Was je als tuinier verantwoordelijk voor zo een tuin, dan wil je die mierenplaag te lijf gaan. Straks is heel de tuin immers om zeep. Het is vijf voor twaalf.

Zo, dat was helder. Naast een mogelijke botsing van hemellichamen is de expansie van onze eigenste soort de grootste bedreiging voor de planeet, zoals hij nu draait. In tegenstelling tot zo'n botsing die zich misschien in een miljoen jaar zal voordoen, is de menselijke expansie evenwel een probleem dat met de dag gewichtiger wordt en dus prangend. Klimaatopwarming is er eigenlijk nog maar een symptoom van. Zelfs al slagen we erin om de klimaatschok die ons te wachten staat collectief te overleven, dan blijft het probleem van deze exponentiële groei pal overeind. De recente pandemie is een ander symptoom van dezelfde expansie. Door de maatschappelijke reactie op COVID-19 zijn vele mensen er zich bewust van geworden dat het probleem bittere ernst is. De beeldspraak is misschien misplaatst, maar we moeten stoppen met naar de bomen te kijken. Het wordt tijd om voor heel het bos te zorgen.

Zelfs al slagen we erin om de klimaatschok die ons te wachten staat collectief te overleven, dan blijft het probleem van deze exponentiële groei pal overeind.

II. De oude wereld

Groei zit in ons hoofd

Al die eeuwen zijn we gewoon om succes na succes te boeken. Door op grote schaal samen te werken, kennen we permanente voedselvoorziening voor al onze soortgenoten. Met een beetje goede wil lijdt niemand van ons nog honger. De kennis van de natuurwetten stelt ons in staat om ziektes, die normaal met zo'n intens sociaal contact gepaard gaan, één voor één te overwinnen. Al zijn we sinds corona wat bescheidener geworden. De onderlinge strijd tussen de volkeren hebben we met politieke structuren - en met een beetje atoomdreiging - binnen de perken weten te houden.

Groei en vooruitgang zitten in het DNA van elke soort. Maar homo sapiens heeft iets bijzonders. We noemen het 'geest' of 'bewustzijn'. We zijn in staat om ons iets in te beelden dat er niet is, er een naam aan te geven en er collectief in te geloven. Dat is het geheim van ons succes. Maar zolang onze veroveringsdrift aan het roer staat van dat geheime wapen, is het ook ons grootste probleem.

Zo simpel is het dus niet om, zelfs in het zicht van de eindmeet, de kar van de groei te keren. We zijn geneigd om telkens terug te grijpen naar de recepten die ons zo ver gebracht hebben. We geloven in die groei. We geloven dat we met groei alle problemen de baas kunnen. We hebben het bijzonder moeilijk met van verminderen een doel te maken. Innovatie en nieuwe technieken moeten razendsnel ontwikkeld worden door onze kapitaalkrachtige ondernemers. Onze jeugd moet zo snel mogelijk digitaal volwassen worden en onze planeet redden. De politiek moet de baan vrij maken voor al dat positief ondernemerschap.

Maar die ondernemers hebben alleen geleerd te groeien. Vermoedelijk krijgen we in de nasleep van het klimaatprotest een massale productie van zogenaamd groene spullen, die elk op zich wel minder uitstoten of vervuilen, maar allemaal moeten geproduceerd, vervoerd en aan de man gebracht worden. Wat goed is voor het klimaat is ook goed de economie. Zo wordt het nu verkocht. Want economie blijft ons troetelkind. Men kan zelfs verhoppen dat de tewerkstellingsgraad toeneemt door al dat 'krimpen'.

Denkt u mee? Echt krimpen zal toch wat meer vergen. Of liever: wat minder en daar zit het probleem. Ons denken is door al dat groeien serieus aangetast. Dat is er sinds de val van de muur niet op verbeterd. Niet dat het communisme vrij van zonden was als het op 'groeien' aankwam. De machtsbasis van het proletariaat is immers het productieapparaat. Meer productie betekent meer macht. Ook het communisme timmert dus aan de verovering van de aarde door de mens. Dat de groei grenzen zou kennen is iets wat wetenschappers hoop en al veertig jaar in de snot hebben. Er is met andere woorden nog geen systeem ontwikkeld dat vanuit dit gegeven vertrekt. Integendeel. Die muur viel precies omdat het kapitalistische systeem succesvoller was in groei. Waar alle systemen op gericht waren. Zonder uitzondering.

Al groeiend krimpen wordt dus lastig.

DE VERSNELLING

Sinds de val van het communisme is het eigenlijk van kwaad naar erger gegaan. Sociale herverdelingsmechanismen die ook in de 'vrije wereld' (weliswaar uit angst voor het concurrerende communisme) opgezet waren en die de groei enigszins vertraagden, werden na de val één voor één opgeruimd. Privéfirma's kregen steeds grotere speelruimte. Staatsgrenzen werden ten behoeve van hun vrij ondernemerschap zo goed als uitgeveegd. De sociale voordelen die de loonkost bezwaarden en hun groei belemmerden, werden ingeperkt. En vergeet het niet: 'We deden het vooral om meer mensen aan het werk te krijgen'. Als het kapitalisme inzake groei succesvoller was geweest dan het communisme, dan moest de sociale bescherming door een betuttelende overheid zo vlug als mogelijk weer voor de bijl.

De firma's werden in de laatste drie decennia dan ook vlug groter. In die mate zelfs dat het zo bejubelde concurrentieprincipe zelf in gevaar kwam. De concurrentie bewaken werd dus vlug de nieuwe kerntaak

van de overheid. Socialistische ministers werden zo de behoeders van de vrije markt. Zij moesten aan de ene kant loonmatigingen bepleiten en aan de andere kant eerlijke concurrentie bewaken.

De wereld werd in razend tempo een markt. En wij allemaal concurrenten van elkaar.

Om de winsten te vergroten en terzelfdertijd iedereen aan zijn trekken te laten komen, moest de economie blijven groeien. Zelfs het herverdelingssysteem in de meest sociaal vooruitstrevende landen was gestoeld op de gestage groei van de economie. A fortiori was massa's in bedwang houden zonder herverdelingssysteem die naam waardig, slechts mogelijk door te blijven groeien. Van jaar tot jaar moest de taart groter worden. Zo bleef iedereen tevreden: de kapitalist uit wiens hand men at en het volk dat kon blijven kopen.

Een groeiende economie is ook de beste basis voor ... meer groei.

Op die manier ontsnapt niemand er nog aan. En dat gevoel is alom aanwezig. We zitten gevangen in een malle molen. Niemand heeft het gevoel er iets aan te kunnen veranderen. Groei zit door al dat succes zo in ons hoofd gepland dat we kunnen stellen dat we ... groeien om te groeien.

WERKEN, WERKEN, WERKEN

Het mantra van de 'Zweedse' regering in België sprak boekdelen. Jobs, jobs, jobs. Waar geen werk was, moest men maar werk creëren. België was niet uniek. Zowat alle overheden overal ter wereld willen werk bezorgen aan hun mensen. Of dat werk de aarde om zeep helpt, doet er niet toe. Dan creëren ze nog wat extra werk om de boel terug proper te maken.

Eerst werken om alles vuil te maken, dan werken om alles proper te maken. Als we maar werken. De doelstelling is glashelder. Zonder er doekjes om te winden gaat men voor de volledige tewerkstelling.

Hoogstens zit er tussen twee jobs in nog een periode die men nuttig dient in te vullen met herscholing. Ouderen, zieken, andersvaliden. Allemaal aan het werk. Iedereen is immers valide geworden. Mocht men kunnen - en misschien kan men het binnenkort - men gaf je nog wat taakjes op je sterfbed.

Kwestie van in het licht van de eeuwigheid niet in het bodemloze gat van de zinloosheid te moeten staren. Het werk, het voortdurend uitvinden van verbeterprojecten, werkt als een hypnose. De belangrijkste bestaansreden van een mens is zijn werkende bijdrage aan de samenleving. Wie hij is of wat hij denkt interesseert ons maar matig. Hij wordt slechts iemand door zijn werk. Als we iemand ontmoeten is de eerste vraag: wat doe jij? Niet: 'Wat denk jij?' of 'Hoe sta jij in het leven?' Nee. 'Welk beroep oefen jij uit?'

HR

Winst en groei zijn de uitgangspunten van dat werk. Om dat werk productiever te maken, moeten we constant moderniseren en reorganiseren. We creëerden daarvoor zelfs een hele nieuwe branche: HR. De term is natuurlijk vernederend. Nog een geluk dat hij in het Engels in de wereld is gezet. Wie wil nu herleid worden tot een grondstof (Human 'Resources')? HR-mensen zijn alleen nog bezig met hoe mensen werken en hoe ze beter kunnen werken. Als er een life/werkbalans wordt bepleit is dat omdat een werknemer die gelukkiger is ook productiever is. Alsof geluk op zich niet voldoende is.

Om mensen beter op het werk voor te bereiden worden de scholen geacht zich te laten inspireren door het bedrijfsleven. Ze moeten daar gaan vragen wat mensen moeten leren. Zij moeten zich richten op de arbeidsmarkt. Als het even kan leer je 'on the job'. We gaan al lang niet meer naar school om 'mens te worden', zoals ons vroeger werd verteld in de 'humaniora'. We gaan naar school om een diploma te halen en met dat diploma zo snel als mogelijk naar de arbeidsmarkt te trekken.

Want niet alleen goederen worden verhandeld op de markt. Ook arbeid kun je daar kopen. In de tweede helft van mijn leven werd ik plots geconfronteerd met het ontstaan van arbeidswinkels. Op elke hoek van de straat van elke centrumstad kun je de arbeid van mensen kopen. Tot nu toe belet de wet dat je arbeiders kunt kopen, maar we zijn aardig op weg. Waag het als arbeider maar niet te dikwijls om een aangeboden job te weigeren, ook al moet je er een heel eind voor pendelen, of je kinderen ervoor plaatsen, of er zelfs je inkomen voor zien dalen.

In ons land tellen studies niet meer mee als gewerkte jaren. Jongeren die maar niet schoolmoe werden en bleven studeren tot hun dertigste, worden zo vlugger naar de arbeidsmarkt gedreven. We gaan binnenkort de zweep leggen op de student. Te slim worden is niet nodig. Net slim genoeg om te kunnen produceren is voldoende. Gezien alle technieken razendsnel evolueren, zul je in de loop van je leven toch nog dikwijls genoeg moeten worden herschoold. Telkens je bedrijf een nieuw programma aankoopt. Als dat nodig is ook na je vijftigste. Of zestigste.

Anciënniteit is niet langer belangrijk. Jonge, pas afgestudeerde mensen kunnen beter overweg met de besturingssystemen van de automaten die ze moeten bedienen op de werkvloer. Met ervaring kom je nergens meer. De ervaring wordt direct in de automaten opgeslagen.

IT

Naar het schijnt bedreigt de automatisering de tewerkstelling. Daar is voorlopig nog niet veel van te merken. We hadden gehoopt dat de computer de papierberg zou doen slinken en het saaie klasseerwerk van ons zou overnemen. Misschien droomde iemand stilletjes om wat minder te moeten werken. De werkelijkheid lijkt eerder omgekeerd. Hier en daar slaagt er al eens een bedrijf in om zonder papier te werken. Maar over het algemeen is de papierberg gewoon toegenomen. Eén tikfout en het document wordt opnieuw uitgeprint. De computers hebben voor de rest ook voor een berg stress gezorgd én voor de creatie van IT-jobs.

Naast mensen die alleen nog bezig zijn met hoe mensen werken zijn er nu een hoop mensen die enkel bezig zijn met hoe computers werken. En hoe die het productieritme kunnen versnellen. Zij zijn dikwijls de uitvinders van die fameuze herscholingscursussen. 'Ga naar het veld'. 'Klik daar door naar'.

De mensen die met zo'n computer moeten werken, hebben niet minder, maar meer werk dan vroeger. Snellere gegevensverwerking en snellere communicatie hebben de informatiemassa die dagelijks door het hoofd van een modale bediende gaat, dramatisch de hoogte in gejaagd. Om nog maar te zwijgen van sputterende systemen. Dat draaiende wielje heeft ondertussen al voor heel wat hinder gezorgd. Want

hoewel de dingen waarover het uiteindelijk gaat niet veranderd zijn, zijn we zo afhankelijk geworden van onze programma's en algoritmes, dat het leven quasi stil ligt als de computer weigert mee te werken. Soms ligt een hele luchthaven plat door een hapering van het digitaal systeem. Terwijl we ondertussen zelf door dat wielkje zot gedraaid geraken. Eigenlijk zijn veel werknemers systeemslaven geworden. Zij bedienen geen systemen. De systemen bedienen hen.

Nadat hij zich door de avondfile heeft geworsteld zal de bediende thuis vlug eerst zijn privéberichten consulteren. Een mail is rapper verstuurd dan een brief en dus is er meer te lezen. En meer te beantwoorden. Laten weten of je het gelezen hebt of niet is nog zo'n verscheurende beslissing. Daarna zal onze bediende zich van tijd tot tijd aan het saaie huishoudelijk werk moeten wijden. Hij moet namelijk de facturen betalen en op tijd van gasleverancier veranderen. Dat gaat gepaard met een vergelijkende studie, online inloggen en bestellen, een resem paswoorden terugvinden enzovoort. Op smartschool zal hij vervolgens nog vlug de vorderingen van zijn nageslacht controleren, voor hij uitgeblust voor zijn tv-scherm plaats neemt. De meeste werknemers zijn dus thuis ook nog eens hun eigen bediende.

Terwijl hij een keuzeboom raadpleegt, moet hij echter steeds goed in de gaten houden of hij niet extra moet bijbetalen voor wat hij aanklikt. Want de thuisbediende is en blijft een klant. Het gaat per slot van rekening steeds over zijn geld. Elke keer dat hij inlogt, moet hij op zijn hoede zijn. Alles is tenslotte traceerbaar. Je voorkeuren verbergen is een job op zich.

Er moet ook in de gaten gehouden worden of iedereen wel meekan met die smart-evolutie. Elke grootouder bekent dat zijn kleinkinderen rapper dan hijzelf uit de voeten kunnen met de moderne media. Maar niet iedereen heeft zomaar toegang tot internet en zijn geneugten. Het kost geld en eerlijk gezegd toch ook wat brains. Is een smart city enkel voor smart people of blijft de stad van iedereen? Krijgen we na de havenots straks ook nog de cannots?

Nog iets. Ook al worden alle systemen hand over hand gebruiksvriendelijker, achter al die systemen schuilen processen en verknobbelingen die niemand nog beheerst. Wie daarin nu zijn weg nog kent, kan vlug voorsprong halen op een ander, of op een hoop anderen. Maar lang duurt het niet meer voor de systemen zelf de lead nemen. Ontsnappen zal niet meer kunnen, op straffe van armoede, honger, ziekte of straf.

MANAGEMENT

Vroeger spraken we van bedrijfsleiders. Sinds veel bedrijven groot zijn geworden, is dat leiderschap diffuser geworden. De echte beslissers zijn de aandeelhouders. Niemand krijgt die te zien. Werknemers kennen hen niet. De aandeelhouders zelf riskeren op hun beurt niet al te veel te weten over het bedrijf, over zijn producten, over zijn klanten, zijn personeel. Ze kijken hooguit naar de balansen. Veelal kijken ze alleen naar wat van dat bedrijf op hun bankrekening verschijnt. Maar zij beslissen wel om hun geld in het bedrijf te steken, of om het eruit te halen.

Dan heb je de raad van bestuur of het bestuursorgaan zoals dat vandaag heet. Die neemt strategische beslissingen. Een nieuw product in de markt zetten, werknemers ontslaan, herstructureren. Hij huurt een CEO in. Chief Executive Officer. Die heeft de dagelijkse leiding. In een groot bedrijf heeft ook hij een aantal managers onder zijn vleugels. Het zijn die managers, die met hun fameuze powerpoints aan de verzamelde personeelsleden uitleg geven over de grootse plannen die nog maar eens de productiviteit zullen opdrijven, of het marktaandeel zullen vergroten. Op hun beurt gaan die managers in managementopleiding. Daar horen ze over projectmanagement. Een paar jaar later over management 'by objectives'. Nog een paar jaar later over dialogerend leiderschap. De handboeken, infosessies en inleeftrainingen volgen elkaar in steeds sneller tempo op.

Het werkvolk kijkt toe, luistert en denkt er het zijne van. Over verloning wordt toch enkel op het einde van het jaar gesproken, tijdens een persoonlijk functioneringsgesprek. Het liefst betaalt men immers per prestatie en wentelt men de kosten af op de gemeenschap. Ziek zijn, vader of moeder worden, oud worden, acht men geen deel van het loon. Iedere werknemer moet er zich in toenemende mate persoonlijk voor verzekeren. Wie geen middelen heeft om zich te verzekeren, komt in het precariaat

terecht.

Er zijn natuurlijk ook vakbonden. Die zijn de laatste decennia evenwel in de verdrukking geraakt. Het diffuse leiderschap spuit veel rook over de echte cashflow. De meest rabiante vakbondsleider moet van lieverlee zijn leden beschermen tegen een steeds dreigende delokalisatie naar landen waar hun collega's voor minder loon - of minder loonkost - willen werken. Dus maakt die vakbondsleider hen warm voor meer flexibiliteit, langere werkuren, overuren. Een vakbond die zich op die manier pragmatisch opstelt, krijgt zelfs van de bazen veel respect. Immers, alleen als het bedrijf kan groeien, heeft het kans om te blijven bestaan. Anders trekken de aandeelhouders hun geld terug en is er helemaal geen bedrijf meer. Je zult wel gebouwen zien en machines en een hoop arbeiders en producten. Of vliegtuigen en kantoren. Maar zonder geld op de virtuele bankrekening bestaat dat allemaal niet.

Zonder activiteit is er geen bedrijf. Bedrijfsvoering bestaat uit beweging. En laat net dat almaar sneller bewegen met van allerlei het fundamenteel probleem zijn waar we als mensheid voor staan.

PRIVATISERING

Staatsinstellingen doen denken aan dat verfoeide en vergane communisme. We hebben er zo weinig mogelijk van nodig. Ze zijn duur en halen het geld weg uit de bedrijven. Het kloppend hart van de samenleving zijn de ondernemers. Zij alleen leveren toegevoegde waarde. Ambtenaren brengen geen geld op, ze kosten geld. Met hun vaste benoeming en hun statuut krijg je ze nooit van hun stoel, ook al zitten ze maar hun broek te verslijten en ondernemingen met al hun regeltjes het leven zuur te maken.

In die optiek is het logisch dat nutsvoorzieningen die traditioneel door de gemeenschap werden georganiseerd, op de heilige markt worden gegooid. Gedaan met PTT (putje graven, tentje zetten, tukske doen). De hele telefonie wordt nu georganiseerd door elkaar beconcurrerende, voor een groot stuk buitenlandse of internationale bedrijven. Helaas resulteerde die concurrentie niet altijd in een lagere prijs. Stukjes van het openbaar vervoer worden al bediend door privébedrijfjes. Maar de plannen voor een volledige privatisering ervan blijven leven. Mijn generatie kende de opkomst van de commerciële televisie, maar het hele internet is zelfs nooit openbaar bestuurd geweest. De gevolgen kennen we. Onze persoonsgegevens worden gretig doorverkocht aan de meest biedende. Er zijn nog openbare rusthuizen (woonzorgcentra), maar als je de wachtrij wilt vermijden, kun je ondertussen terecht bij wie een aardige duit verdient aan je oude dag. Gas en elektriciteit lopen wel binnen door installaties die ooit met gemeenschapsgeld werden gerealiseerd, maar thans worden die uitgebaat door elkaar plat concurrerende providers. Dat de sector van de gezondheidszorg baat heeft bij veel zieke mensen, komen we stilaan te weten. Het heet dat dure apparatuur moet worden afbetaald door het intensief gebruik er van. Het Belgisch 'geval PIA' was een wake-upcall over hoe de vrije markt te werk gaat met innovatieve medicijnen. 1,9 miljoen euro kostte dat ene spuitje om een baby uit de greep van een 'ongeneeslijke' ziekte te verlossen. Zes weken na de prik, kon baby Pia haar vingertjes al bewegen en ook zelfstandig rollen.

Maar zelfs sectoren die voor de vaders van het liberalisme tot de rompstaat behoren, dat wil zeggen onvervreemdbaar van de gemeenschap zijn, zijn niet langer veilig voor de geldhonger van de grote markspelers. Privébewakingsfirma's nemen taken van de politie over, zodat die zich kan toeleggen op 'echt politiewerk'. Dat blijkt dan vooral het soort politiewerk te zijn waar series en films over gemaakt worden. Spectaculaire misdaadbestrijding dus. Wat veel aandacht krijgt, is veel waard. Dat is op en top een marktprincipe. Parkeerboetes uitschrijven is ook zo saai. Je kunt er best een onbeëdigde, tewerkgestelde werkloze mee belasten, tegen een minimumloon. Het geld van de boetes die hij (of zij) uitschrijft, komt hopelijk in de gemeentekas terecht. Maar het spreekt vanzelf dat een ijverige firma in aanmerking komt voor de verlenging van het contract.

Gebouwen van de overheid worden met gemak verkocht en terug ingehuurd. Dat is op het einde van de rit natuurlijk duurder voor de staat. Maar staatsbegrotingen worden van jaar tot jaar bekeken. Voor wie de staat beheert om meer zuurstof te geven aan de vrije markt is het een makkie om het volk kortetermijnoplossingen aan te smeren, die de eerstvolgende begroting mooi doen ogen. Of wil je misschien nog meer belastingen betalen?

Stewards nemen de rol van de politie over in en rond het voetbalstadium. De overheid moet toch niet elk weekend opnieuw zijn hele korps laten uitrukken voor onstuimige spionkoppen en voetbalvandalen? De clubs boeren zich al rijk met reclame-inkomsten. Waarom zou vaders staat dat circus moeten bekostigen? Er is echter een klein probleem. Vooralsnog mogen die stewards geen geweld gebruiken. Maar wat als hun eigen vakbonden na een uit de hand gelopen incident pepperspray vragen? Gaan we dan het geweldmonopolie van de politie doorbreken?

De morele barrières zijn zwak geworden. Geldstromen duwen ze omver met argumenten, die vooral met kortetermijnrendement te maken hebben.

Ook het opsluiten van en de zorg voor gedetineerden met psychische problemen, werd op die manier geoutsourcet. Dat de Belgische gevangenen humanitaire rampen waren, diende als argument. Maar het argument is vals en het antwoord ook. De staat diende zelf een kwalitatieve detentie te ontwikkelen voor die mensen. Voor alle gedetineerden overigens. Van vele kleinschalige detentiehuisen die verankerd zijn in de samenleving kan men betere resultaten verwachten op het vlak van re-integratie en herstel, dan van ouderwetse gevangeniscomplexen die los van de samenleving opereren. Daarom moet men nog niet toelaten dat privéfirma's geld verdienen met wat uiteindelijk het opsluiten van burgers blijft. Dat is qua rechtvaardigheid zo helder als maar kan een hellend vlak. Het tekent hoe weinig immuun wij nog zijn tegen de argumenten van de markt.

Gezagsdepartementen verpats je niet op de markt. Dat zouden Mill en Smith hoegenaamd niet getolereerd hebben. Daarom noemen we ons systeem geen liberalisme, maar neoliberalisme.

Straks levert de rechtsstaat je na je veroordeling over aan een industrieel die er alle belang bij heeft dat je zo lang mogelijk onder zijn hoede blijft. Zeker als je een gemakkelijke klant bent aan wie niet te veel kosten verloren gaan.

En neem het van mij aan: de weg naar de criminaliteit is breder dan men doorgaans denkt. De vrije markt is namelijk een slangenkuil, waarin weinigen te vertrouwen zijn. Er zal dus gegarandeerd 'supply' zijn!

VRIJHEID

Ieder mens wordt vrij en gelijk geboren. Met die mantra bevrijdde de beginnende industrieel zich enkele eeuwen geleden van zijn feodale heren. Maar ben je eigenlijk vrij als je geen middelen hebt om te overleven? Of als je gedwongen wordt te werken om je van het hoogst nodige te voorzien? De individuele vrijheid is fijn voor wie successen boekt, maar ze is dodelijk voor wie aan de verliezende hand is. Het blinde geloof dat het grote geluk de mensheid in haar geheel te beurt zal vallen als de vrije mens zijn gang kan gaan, blijkt niet te kloppen. Vele mensen zijn voor hun overleven afhankelijk van de gemeenschap.

Bovendien is de vrijheid van de mens een fenomenale mythe. We weten dat we daar sterk in zijn, in het najagen van ingebeelde denkbeelden. De mythe van de vrije mens gaat regelrecht in tegen wat zo eigen is aan onze soort. Wij zijn namelijk sociale dieren. Alleen zijn we zo hulpeloos als wat. Zelfs in alle weelde. Ons leven is één groot verhaal van onderlinge afhankelijkheid. Zonder zorg sterft een baby op enkele dagen tijd. Die behoefte aan liefde, affectie en zorg tekent de mens ten voeten uit. Wie die dingen gemist heeft als kind, komt op voorhand gehavend op het strijdtoneel. Ook de coronalockdown maakt duidelijk dat we veel eerder elkaars burens zijn dan onafhankelijke concurrenten van elkaar.

Onze afhankelijkheid wordt er in de loop van de geschiedenis ook niet kleiner op. Integendeel. De oermens kon vele dingen zelf. Maar ik kan mijn schoenen en mijn kousen niet zelf meer maken. Wat is een tiener vandaag nog zonder zijn smartphone? Zonder belwaarde staat hij naakt op de aardkloot. Vele mensen vinden de weg niet langer zonder gps. Onze geschiedenis is net een verhaal van toenemende afhankelijkheid. Valt de vrijheid nog te vieren?

Vrijheid bestaat in elk geval niet voor wie in een ander - rijker - werelddeel zijn geluk gaat beproeven. Maar ze bestaat al evenmin voor wie in ons rijk land aan lager wal geraakt. Dan moet je met heel je hebben en houden in een kruispuntbank gaan wonen. Slimme meters zullen op tijd verraden hoe je

illegaal de eindjes aan elkaar probeert te knopen door wat onder te verhuren.

En starten we wel gelijk? Met gelijke kansen? Wie in een rijk nest te slapen gelegd wordt, hoeft zelfs niet te werken. Zolang iemand geen steun vraagt, hoeft niemand zich met wat hij binnen de grenzen van de wet hele dagen uitspookt. Als papa je zijn fortuin nagelaten heeft, volstaat het af en toe een belegging te doen op de beurs. Als je niet snugger genoeg bent daarvoor en toch rijk genoeg, kun je ook dat voor je laten doen. Voor de rest kun je lang slapen, paardrijden, aperitieven, lunchen, na de siësta een kaartje leggen of gaan filosoferen als je wilt, en 's avonds is er wel één of ander feestje op één of ander bedrijf. Terwijl een ander voor dag en dauw de veren uit moet, kinderen moet deponeren bij de crèche en de trein op moet, dan nog een bus en dan nog een eind te voet, om de prikklok te trotseren.

Maar de vrijheid zou ons belangrijkste goed zijn.

SPULLEN EN ROLLEND GELD

De uitkomst van het doorgeslagen markmechanisme is een onnoemelijk aantal voorwerpen waarmee de moderne mens zich omringt. Het ene al nuttelozer dan het andere. Het ene al vergankelijker dan het andere. Een farao werd samen met al zijn spullen begraven. Maar nu is de modale westerling niet in staat om al zijn hebben en houden in zo'n piepkleine kamer middenin een piramide te stoppen. Stop er je auto en je elektrische fietsen maar eens bij! Ik kon in de jaren zeventig al mijn speelgoed in een trommel Dash stoppen, maar mijn kleinkinderen hebben aan het begin van de éérentwintigste eeuw elk een hele speelkamer.

In de markt gaat het niet echt over het geld. Het gaat over het rollen van het geld. Het slib van al dat rollen bestaat uit een toren van gerei allerhande, in afbreekbaar en onafbreekbaar materiaal. Het slib bestaat uit al dat bewegen. Auto's, vrachtwagens, schepen, vliegtuigen die hun roet in de lucht gooien en kilometers beton van doen hebben.

's Nachts bestaat het uit die elektrische schijnsels, die lange slierten autowegen, die metropolen die vanop de maan zichtbaar zijn. En maar blijven groeien. *Koyaanisqatsi*.

BURN-OUT

Het slib bestaat ook uit de uitputting van de individuele mens, die gevangen zit in de systemen die hij zelf ontworpen heeft.

Mensen kreunen onder de werkdruk en de stress. Er ontstaat door al die ijver een soort algehele vermoeidheid, die mensen in het beste geval kwaad maakt. Want wie kan heel zijn leven op de toppen van zijn tenen lopen? Welk bedrijf kan dit, welke administratie kan dit, welke samenleving kan dit?

Al decennia is de bevolking de gegijzelde van een logica die niet haar, maar een elite dient. De logica dat iedereen aan het werk moet, voor een loon dat net hoog genoeg moet zijn om iemand niet voor de werkloosheid te doen kiezen. Zo wordt dat openlijk verkondigd. Desnoods verhogen we het kindergeld voor alleenstaande vaders en moeders die thuis blijven voor hun kinderen, opdat zij alsnog in het productieapparaat zouden stappen.

Zelfs de zichtbare kalmte die de coronalockdown over het publieke leven spreidde, leverde binnenskamers hectische taferelen op. Keukentafels werden herschapen tot landschapsburelen annex klaslokaal.

Al decennia is de bevolking de gegijzelde van een logica die niet haar, maar een elite dient. De logica dat iedereen aan het werk moet, voor een loon dat net hoog genoeg moet zijn om iemand niet voor de werkloosheid te doen kiezen. Zo wordt dat openlijk verkondigd. Desnoods verhogen we het kindergeld voor alleenstaande vaders en moeders die thuis blijven voor hun kinderen, opdat zij alsnog in het productieapparaat zouden stappen.

Daarnaast maken we jobs die zelfs geen diensten leveren. Van boven in de hiërarchie noemen we dat 'beleid', van onder 'bewaking'. Als iedereen maar een job heeft.

Al die productiearbeiders, managers, bureaucraten of bewakers, moeten dan 'zo efficiënt mogelijk' ingeschakeld worden. Hun rendement moet jaarlijks verhogen. Want dat is het andere deel van de 'logica'. Alles wordt steeds beter, rendabeler. Hoe je het rendement van overbodige arbeid berekent, is mij een raadsel. Toch slaagt men daarin.

Iedereen aan het werk en elk jaar 'meer output'.

PUB

Men zou denken dat mensen aan het werk zetten een zware klus is. Kinderen hun huiswerk doen maken is in elk geval een hele opgave. Mijn kat slaapt de hele dag door. De inertie is de belangrijkste natuurwet, leerden we. Iets in beweging brengen is moeilijker dan iets laten liggen waar het ligt. Toch zijn we met zijn allen erg werkzaam geworden, sommigen werden zelfs workaholic. Hoe ging dat toch?

Die homo sapiens is wel degelijk een buitenbeentje. Door zich iets in te beelden en anderen dat beeld voor te houden, is hij collectief tot grootse dingen in staat gebleken. Hij is bijvoorbeeld in staat om iemand een slecht geweten te geven als hij niet werkt, als hij niet meewerkt, als hij niet evenveel werkt als een ander. Hij kan van mensen heiligen maken en op die manier hun voorbeeld laten doorwerken tot ver over de generaties.

We kennen voorbeelden van hoe die homo sapiens met een heel netwerk van expliciete en impliciete boodschappen zijn soortgenoten achter bepaalde idealen aan liet lopen. Zo stortten mensen zich in de loop der geschiedenis overal ter wereld verwoed in oorlogen. Ze streden voor vorst en vaderland.

Op dezelfde manier zijn we in de loop van de tijd allemaal aan de slag gegaan. Waar het niet van een leien dakje liep, werd ook naar dwang en desnoods naar geweld gegrepen. Luie landlopers en bedelaars die overlast berokkenden werden naar dwangfabrieken gestuurd. Daar werden ze omgesmeed tot ijverige landgenoten. Ze kregen er arbeidsethos en discipline aangekweekt. Na de kuur zouden zij zich zonder die arbeid en zonder een vast dagritme even naakt en doelloos voelen als hun collega's mijnwerkers en arbeiders.

Om beter te begrijpen hoe zo'n evolutie plaatsvindt, probeer ik onze moderne processen eens onder de loep te nemen. Ze zijn herkenbaar, want we staan ermee op en gaan ermee slapen.

Publiciteit is een prachtig voorbeeld. Men ontsnapt er niet meer aan. Ik herinner me het ogenblik waarop reclame voor het eerst te zien was op de officiële zender, toen nog de BRT. Mijn moeder was er het hart van in. Dat is nog geen halve eeuw geleden. Nu is het de normaalste zaak van de wereld.

Met die reclame wordt dagelijks een serieuze plooi gestreken in onze denkpatronen en dat is de eerste: we moeten reclame normaal vinden, overal, steeds, op elke plaats. Impliciet wordt op die manier in ons hoofd geplant dat de samenleving één grote markt is. We zijn streng geworden op overheidsuitgaven, maar stellen ons weinig vragen bij de reclame-uitgaven van bedrijven. In die mate dat we 's nachts over slecht verlichte straten rijden, waarlangs overal reclames en winkelruimtes oplichten. Je kan ook haast geen bericht meer nalezen zonder eerst langs een reclameboodschap te moeten passeren.

Reclame zorgt voor inkomsten. Zelfs staatszenders hebben moord en brand geschreeuwd om ook reclame te mogen uitzenden.

Reclametechnieken en -listen werden ook universeel. Zelfs als de overheid personeel rekruteert, doet ze dat met dezelfde flitsende reclames als die voor hype sportschoenen. Als er 's avonds een duidingsprogramma komt, is men er 's morgens al over bezig op de radio. Via verschillende kanalen en op verschillende tijdstippen hetzelfde verkondigen, werkt. Dat leerden we van de reclame.

We weten pertinent dat reclame bedrog is, dat de zaken altijd veel mooier worden voorgesteld dan ze zijn. Maar we nemen het voor lief. Het werkt. We weten ook dat het om ons geld te doen is. We weten dat arme mensen dikwijls veel minder geschoold zijn en dus minder gewapend tegen bedrog. Maar toch laten we het overal en altijd toe. De boodschap daarachter is duidelijk: dit leven is een markt. Jij bent een consument. Veel meer dan dat je hoort en voelt dat je een burger bent, hoor je en voelt je dat je een consument bent.

Zo maken wij onze wereld. Zo zetten wij elkaar aan het werk. Want om te verkopen, moet er worden geproduceerd en om te produceren moet er worden gewerkt. Om te kopen moet je geld hebben en om geld te hebben moet je werken.

Weinig onderwerpen worden ongemoeid gelaten door de reclame. Zoals televisie reality-tv werd, werd reclame alomtegenwoordig en ook almaar driester. Men zoekt steeds nieuwe grenzen op. Opvallen is de boodschap.

Werken doen we vervolgens almaar meer. Alleen zo kunnen we de behoeften bevredigen waarmee de reclameboodschappen ons opsolferen. Onze buurman heeft die dingen immers allemaal al in huis. Daarin achterblijven maakt van je een wereldvreemde, artistieke ziel. Mannen die hun oren afsnijden en pas leven na hun dood.

UITVAARTVERZEKERING

Er is zelfs reclame voor je uitvaart. Een nieuw product op onze markt is de uitvaartverzekering. De reclame probeert je een slecht geweten aan te naaien wanneer je nalatig bent op dat vlak. Wanneer je sterft zonder gedacht te hebben aan al de kosten die je begrafenis voor je nabestaanden zal opleveren, ben je een dikke egoïst. Je kunt ondertussen ook een beetje bepalen wat voor soort begrafenis je wilt, of toch binnen welke prijsvork ze zich mag bevinden. Zo krijg je vat op wat er met je gebeurt nadat je het tijdelijke voor het eeuwige hebt gewisseld. De weg naar de aflat op afbetaling ligt opnieuw open!

We wisten al dat ons leven één groot verblijf is op de vrije markt. Maar nu heeft sterven ook zijn marktaandeel. Let op, daar blijft het wellicht niet bij. Naarmate je ouder wordt, krijg je steeds beter zicht op de datum van je overlijden. De markt staat niet stil. Dus komt men binnenkort bij je aanbellen om je uitvaartverzekering te updaten. Het product waar je al die jaren een premie voor betaalde, zal over tien jaar misschien niet eens meer bestaan. Ik wed dat de premies in de hoogte zullen worden aangepast. Wie er niet op intekent, doet zijn nabestaanden de schande aan om je in een appelsienekist te moeten begraven.

Zo worden voortdurend nieuwe behoeften gecreëerd met reclame. We drijven de prijzen van de uitvaart op en dan verkopen we verzekeringen. In dezelfde trant gaan de interesten op je spaarrekening onder nul en verkoopt men je weldra gratis spaarrekeningen. Het kent geen einde.

Maar wat erger is: we maken een wereld waarin je voortaan zelf verantwoordelijk bent voor je eigen uitvaart. Je kunt van anderen niet meer verwachten dat ze voor jouw uitvaart ook moeten betalen. Het is een maatschappij waar iedereen voor zichzelf zorgt, tot over de grens van de dood.

HET GOEDE DOEL

Ergelijk is ook de reclame om in te tekenen voor een goed doel.

Of voor één van de duizend goede doelen die zich inschreven voor de warmste week. Op die manier wennen we er terug aan om aalmoezen te geven. We wennen aan een maatschappij die welzijn en

gezondheid afhankelijk maakt van de goodwill van de medemens. Of die nu aan je passeert terwijl je aan de kerk zit te bedelen, dan of die nu per sms wat kleingeld toewerpt, wat is het verschil eigenlijk?

Impliciet maken we een samenleving waarin niet de overheid maar wel de emotie van de dag bepaalt welke arme of zieke we te hulp snellen. De sociale zekerheid wordt dus op de markt gegooid. Wetenschappelijke inzichten bepalen in steeds mindere mate welke nood we zullen lenigen. De wet van vraag en aanbod doet het in hun plaats.

ECOVERANTWOORDELIJKHEID

Torenhoge taksen op brandstof hebben het vervuilende verkeer niet teruggedrongen. De verwachting om op tijd op het werk en op tijd bij de vrienden te zijn, is prangend genoeg om niet in te binden op onze mobiliteit. Samen met die hoge taksen blijven automerken reclame voeren voor nieuwe modellen. Soms hoor je ook al eens hoe zuinig het allernieuwste is. Meer rijden wordt dus aangemoedigd, terwijl we anderzijds te horen krijgen dat we de auto wat meer in de garage moeten laten staan. We moeten op de fiets en we moeten naar het openbaar vervoer. Het is allemaal erg tegenstrijdig.

We moeten grotere ramen plaatsen in superisolerend glas. We bouwen open keukens en warmen steeds heel ons huis op, maar met een superzuinige ketel, die we op afstand kunnen bedienen en die deels met zonne-energie wordt gevoed.

Maar zijn we ons ervan bewust dat we zo tot enorm veel consumptie worden gedwongen? We zitten in een rush om zo snel als mogelijk alles te moderniseren. De overheid speelt heel af en toe een rolletje door het toekennen van wat belastingvoordeel. Belastinggeld dat nog maar eens aan de hulpbehoevende wordt onttrokken en waardoor men een boost geeft aan de productie, de mobiliteit en de consumptie.

Al die verplichtingen worden op onze individuele schouders geladen. Wie collectieve verantwoordelijkheid opeist, voelt zich al snel een slechte medeburger. We kunnen toch niet alles van vadersje staat verwachten? Die tijd is voorbij! Elke burger moet hard werken om het hoofd te bieden aan de opwarming van het klimaat, die veroorzaakt wordt ... door al dat werken.

DE ONDERNEMER

Ik ken een reclame waarin een vriendelijke vrouwenstem nadere toelichting geeft over enkele aftrekposten die wel eens voordelig zouden kunnen uitdraaien voor mijn bedrijfje. Het is een vreemde reclame, omdat ik niet direct wordt aangezet om iets te kopen. De bankinstelling die deze schooltelevisie bekostigt, rekent erop dat ik haar meer zal vertrouwen. Want ze spant met mij samen tegen de hongerige overheid.

Deze bank bekrachtigt het beeld van een samenleving, die bestaat uit bedrijfjes die elk voor zichzelf zorgen. Ze vindt het normaal dat we de staatskas stiefmoederlijk behandelen. Natuurlijk rekent ze erop dat ik klant word. Maar dat wordt in die reclame niet uitdrukkelijk aan me gevraagd.

Er zijn veel reclames die zich richten tot de zelfstandige ondernemer. Ze zetten mensen aan om de status van zelfstandige aan te nemen. De markt heeft nu eenmaal steeds nieuwe ondernemertjes nodig. Op die frêle schouders laden we veel risico. Soms gaat men daar heel ver in. Zo kunnen we intekenen op investeringsprogramma's die onzekerheden die overal in deze wereld bestaan, ombuigen tot opportuniteiten. Als je je eieren in zo'n koekoeksmand legt en inzet op de miserie van anderen, ver weg op deze aardkloot, kan het jou alsnog winst opleveren. De empathische wereldburger is al een hele tijd geleden aan een wrede dood gestorven. Namelijk aan hebzucht. Je kunt het goedmaken tijdens de warmste week.

Wie faalt mag nog eens herbeginnen. De wetgeving wordt in die zin telkens versoepeld. Want we moeten leren uit onze fouten en vooral: de economie heeft ondernemers nodig. De werkelijkheid is dikwijls dat er grote gaten in de anciënniteit van werknemers geslagen worden omdat ze zich jaren in een zelfstandigenavontuur gestort hebben. Als ze al niet met een schuldenberg eindigen.

Wie naar reclame luistert, krijgt het beeld alsof de samenleving enkel uit ondernemers bestaat. Arbeiders, ambtenaren, leraren. Weinig of geen reclame richt zich tot die beroepsgroepen. Die mensen bestaan enkel als consument.

De zelfstandige ondernemer wordt ook voortdurend uitgedaagd om te innoveren. Verandering is het nieuwe normaal. Stilstaan is achteruit gaan. Wie niet mee is met het allernieuwste is al na een paar jaar een oude, achterlijke aap. Dat betekent telkens opnieuw investeren. Dat wil zeggen telkens opnieuw de productiemachine in gang zetten. We willen niet beseffen dat net dat het probleem is.

De vriendelijke vrouwenstem spoort moderne ondernemers sinds kort ook aan om in te spelen op ecologische of sociale projecten. Daar is vraag naar. Daar valt geld mee te verdienen. Zo leert ze ons dat de markt de helende factor bij uitstek wordt. Als de oorzaak van al onze problemen die marktmechanismen zijn die op steeds meer activiteit aansturen, dan zou het net diezelfde markt zijn die ons van de kwalijke gevolgen kan redden.

GOKRECLAME

De wereld in verandering die we zo ingelepeld krijgen, is een wereld die finaal gedomineerd wordt door het geld. Geld is iets raars. Het is natuurlijk handig dat je niet met alles wat je wilt ruilen voortdurend moet rondhossen. We ruilen trouwens vooral arbeid. Getik op schrijfmachines, getelefoneer en gearrangeer. Al die dingen doen we voor geld. Geld, waarmee we spullen kopen, of arbeid, of alweer nieuw getelefoneer of gearrangeer.

Maar dat is nog niet alles. We verkopen ook nog eens het geld zelf. We hebben daar zelfs een hele markt voor gemaakt. De geldmarkt. Als je naar de bank gaat, kun je daar 'financiële producten' kopen. Met geld koop je ander geld, dat de belofte inhoudt meer waard te worden dan het geld dat je ervoor betaalt.

Geld is de enige universele taal geworden. Overall, van in Japan tot in het kleinste dorp in één of ander oerwoud, zal honderd dollar of honderd euro of honderd yen hetzelfde zijn. 100, zo geschreven.

Het is een bijzondere wereld. Geld werkt verslavend. Mensen sloven zich uit en maken zich zorgen om iets wat in onze tijd slechts een flikkering op een scherm voorstelt. We vertrouwen erop dat dat scherm nog altijd zal flikkeren wanneer we aankloppen om een nieuwe auto te kopen, of om een tuin aan te leggen. Vertrouwen is het cement van zo'n geldmarkt. Er ontstaat dus grote paniek als een grote speler er plots de stekker uittrekt. Midden in de afspraken, in de zich vermenigvuldigende contacten en contracten ontstaat plots een leegte. We zien dan pas hoeveel eindjes los hangen. De ene loopt weg met geld dat hij al binnen heeft, de andere kan blijven wachten op het geld dat hij nog te goed heeft en misschien nooit meer zal zien.

Midden in zo'n wereld, waar geld voortdurend heen en weer rolt, van de ene naar de andere kant, bestaat ook nog zo iets als de gokwereld. Zonder dat er enige prestatie voor tegenover staat, kun je geld verdienen door in te zetten op van alles en nog wat. Op voetbalmatchen, paardenrennen, misschien zelfs op gokresultaten.

Geld werkt verslavend. Maar gokken nog meer. Toch wordt ook daar reclame voor gemaakt en niet een klein beetje. Voor en na het begin van elke grote match die op televisie wordt uitgezonden, krijg je zo'n gokreclame te zien. Terwijl kinderen zitten te kijken. Op de beurs spelen lijkt een beetje op gokken. Gokken zit dus verankerd in de kern van ons financieel systeem.

We aanvaarden dat er rijken en armen zijn en creëren met die gokmarkt een brug tussen beide werelden. Iedereen kan hopen om de overstap te maken. Mensen kopen krasbiljetten, spelen op de Tiercé en spelen op de beurs. We gokken op winsten en verliezen van bedrijven. Zelfs de staat voedt het geloof dat het groot lot iedereen op een dag te beurt kan vallen. Dan word je schandalig rijk. Maar het helpt om de ongelijkheid te aanvaarden.

NIEUWE RELIGIE

De wereld is één grote markt. Allen zijn we concurrenten van elkaar. Deze concurrentie drijft ons allen vooruit. Er moet hard gewerkt worden en iedereen moet aan het werk. Als de economie groeit is er welvaart voor iedereen. The sky is the limit. Ecologische grenzen zullen we overwinnen met nieuwe technologie. Innovatieve groei en groene economie zijn de toekomst. Daarna groeien we verder. Regelgeving en belastingen die de groei belemmeren moeten worden weggewerkt. Privéverzekeringen kunnen de herverdelende overheid vervangen. Om die overheid efficiënter te doen werken, besteedt ze haar taken best uit aan competitieve ondernemingen.

Dat is wat we onszelf hele dagen doen geloven en ingelepeld krijgen. De reclame repeteert die waarden dagelijks. En die reclame is er overal en altijd.

Geen wonder dat wij allen zonder morren blijven werken, burn outs opstapelen, leningen zonder einde aangaan, ons nogmaals inwerken in een nieuw programma of een nieuwe app installeren op onze iPhone. We worden meegezogen in een collectief geloof dat alles altijd sneller zal gaan en dat alles altijd beter zal worden.

Niet alleen de publiciteit reproduceert deze religie. De publiciteit gaat naadloos over in het dagelijks nieuws, waar hetzelfde gebeurt.

Persberichten die door regeringen worden rondgestuurd, krijgen het meeste aandacht. Die krijgen op de competitieve markt van de nieuwslezer voorrang. Alternatieve boodschappen moeten hard knokken om gehoord te worden. Je hoort ze enkel als ze door een BV worden gebracht. Het draait tenslotte om kijkcijfers.

Eigenlijk spreken we al lang niet meer van het verstrekken, maar van het verkopen van nieuws.

Persberichten van regeringen worden meestal verkocht als zegebulletins. Als een onafhankelijke studie aantoonde dat een minister op de goede weg is, krijg je die uitleg meteen te horen. Dat werkloosheidscijfers naar een dieptepunt gaan bijvoorbeeld. In het beste geval zal een kritische journalist peilen naar de kwaliteit van al die nieuwe jobs. Maar de vraag waarom nu überhaupt zoveel mensen moeten werken, krijg je natuurlijk niet te horen. Dat zou vloeken zijn tegen het geloof.

Er wordt verondersteld aan te nemen dat iedereen aan de slag moet. Er wordt enkel nog ruzie gemaakt over de methode om iedereen uit zijn luie stoel te krijgen.

Met even weinig kritische zin moeten we aannemen dat de staatsschuld moet dalen. Een minister die geconfronteerd wordt met negatieve cijfers, zal alles uit de kast halen om uit te leggen dat we toch op de goede weg zijn. Er is misschien sprake van tegenvallers op de internationale markt, maar zelden zul je hem horen beweren dat de staat als goede huisvader, bekommerd om de toekomst van zijn kinderen, leningen aangaat en dat het dus perfect aanvaardbaar is dat hij in het rood gaat.

Als je aanneemt dat de staat ruimte moet geven aan de markt en dus zelf zo weinig mogelijk plaats moet opeisen, dan is de vergelijking met de huisvader immers ongepast. Het kapitaal neemt die rol over.

De vergelijking van de staat met een boekhouder gaat dan meer op. Maar ze is een slechte boekhouder. Ze rekent niet alle kosten door die ze met de activiteiten van haar hyperactieve samenleving maakt. Ze veegt menselijke en natuurlijke uitputting onder de mat.

Op die manier is niemand nog verantwoordelijk voor het grote plaatje. De investeerder bekijkt natuurlijk slechts zijn eigen inkomsten. Hoogstens zal hij wat groenere dingen verkopen of voor één of ander sociaal doel tijdelijk tevreden zijn met een lagere winstmarge.

Dat is ook het gevoel dat heerst. Dat niemand verantwoordelijk is voor het geheel. We stellen ons vertrouwen in de markt. Zo hoort dat.

Ook de grote aandacht voor misdaadnieuws is een hoogmis, opgedragen ter ere van de vrije markt. De misdaadwereld is per definitie een wereld zonder staat. Daar geldt, net zoals op de overige markten, de wet van de sterkste. Misdaadhelden doen ons ook wegdromen naar een wereld waar we als simpel radertje van een zelfregulerende markt nooit zullen geraken. Misdaadnieuws en misdaadfilms werken op dezelfde wijze als de gokreclame. Ze maken een virtuele opening naar macht en rijkdom. Het is voor de collectieve gezondheid van de samenleving van belang dat die opening bestaat. Zo krijgen we ergens op een Olympos, in een boek, in een film en op tv weer vat op al de machinaties waar we in het dagelijks leven verder gewoon aan onderworpen worden. Ze maakt de roemloze strijd van elke dag weer verteerbaar. Daarna trekken we weer naar ons werk. Het systeem blijft overeind.

Het internationale nieuws verkondigt dat de geglobaliseerde vrijhandel miljoenen mensen uit de armoede heeft gehaald en het heeft nog gelijk ook. Nieuwe grenzen, nationalistische en protectionistische politiek worden als een bedreiging voor deze welvaart en voor de vrede voorgesteld. En daar zit waarheid in. Maar ook de nationalisten gaan voor een groter marktaandeel. En een massa welvarende Chinezen brengt de ecologische grenzen van de groei wel in beeld, maar inspireert ons verder niet om het principe van de economische groei in vraag te stellen. De Chinezen sneller af zijn, lijkt het enige juiste antwoord.

Elke nieuwsuitzending en elke reclamecluster verstevigt in ons hoofd de fundamenten van de groei-economie. Ze maken ons iedere keer minder weerbaar tegen de grote uitdaging waar we voor staan. We moeten immers krimpen. Herinner je *Koyaaniqatsi*. Van op de maan bekeken is er geen andere oplossing te bedenken.

III. De nieuwe wereld

Iets om in te geloven

Kunnen we geloven dat we eigenlijk minder moeten werken? Kunnen we geloven dat groei niet noodzakelijk is voor een economie? Kunnen we geloven dat groei niet echt noodzakelijk is voor de mens? Kunnen we geloven dat privaat belang geen goede behoeder is van goederen die voor iedereen van belang zijn? Kunnen we nog geloven dat economie niet het einddoel maar slechts een voorwaarde is? Durven we nog geloven dat spirituele waarden van een hogere orde zijn dan materiële waarden?

We weten dat als we in iets geloven, we tot veel in staat zijn. Het hoeft zelfs niet allemaal waar te zijn wat we geloven. Was het waar dat de Franse koning van goddelijke komaf was? Toch staat Versailles te blinken in al zijn schoonheid. Als we in iets geloven zijn we klaarblijkelijk in staat om daar ook naar te handelen.

Maar toch blijkt het stilaan moeilijk om te doen geloven dat individuele burgers zelf zullen moeten inleveren ten behoeve van het milieu. Zij hebben niet het gevoel zoveel over te houden na het betalen van alle maandelijkse facturen. In het systeem van onderlinge concurrentie moeten velen knokken om rond te komen. Het sociaal opvangnet - waar het bestaat - biedt slechts tijdelijk soelaas, net genoeg om niet kopje onder te gaan. Dat zij nog eens moeten betalen voor de opkuis van een productiesysteem waarvan zij niet het gevoel hebben de vruchten te plukken, ligt aartsmoelijk. Dat hebben de gele hesjes ons onderhand wel al duidelijk gemaakt. Wie aan het einde van de maand de eindjes niet aan elkaar kan knopen, kan niet verantwoordelijk gehouden worden voor het behalen van de langetermijndoelen. Hij heeft al zijn energie nodig om vandaag te overleven.

GENOEG GEWERKT

Anders wordt het misschien als we eindelijk willen geloven dat we met zijn allen minder moeten werken. Dat geloof knoopt toch aan bij een eeuwenoude droom? Hadden we niet altijd al gehoopt dat onze kennis over mechanica, elektronica en informatica ons van het meeste werk zou verlossen? Toch zeker van het werk dat ons afstompt of vermoeit? We moeten nu toch niet meer met honderd het veld op om bieten te rooien? Waarom moeten we dan met honderden de trein op om ons in kantoren te gaan verschuilen? Is veel van ons huidig werk niet uitgevonden, gewoon om iedereen aan het werk te houden? Is het geen raadsel dat er nog zoveel bureauwerk is, terwijl computers het gros van de verrichtingen uitvoeren?

Het coronaexperiment confronteerde ons allen frontaal met het onderscheid tussen essentiële en niet essentiële functies.

Je hoort het zo dikwijls: de wereld is complex geworden. Het complex maken van de dingen is medeoorzaak van meer werk. De vereenvoudiging die steeds maar werd aangekondigd, kwam er nooit. De voortdurende druk om systemen te updaten, maakt ons radeloos. Als werknemers het goed vinden met hun computerprogramma, moet het alweer vervangen worden. Wellicht omdat er van hogerhand alweer tot een koerswijziging is beslist, of tot een overname, waardoor het huidige systeem niet meer compatibel is met het oude. Of zo iets. Vele vernieuwingen leiden tot een gevoel van controleverlies. The computer says no. Het algoritme slaat de mens over. Dat frustreert.

Ooit konden we het wel. Korter gaan werken. Toen voerden we de achturige werkdag en de vijfdaagse week in. Nu wordt bij hoog en bij laag beweerd dat de concurrentiepositie van de bedrijven dit niet meer zou aankunnen. Terwijl we nu op een veel hoger niveau van automatisering staan en dag na dag hoger klimmen. De facto gaan vele mensen overigens maar vier dagen meer naar het werk.

Ze nemen een viervijfdebaan. Maar ze moeten wel inleveren op het loon. De frustratie van het werk verandert in de frustratie over het loon.

In detail gaan heeft geen zin. Dan verliezen we het grote plaatje uit het oog. Het gaat om het bos. Niet

om de bomen. Het zou de natuur gewoon goed uitkomen als we niet elke dag met zovelen op pad gingen naar dat werk en dan terug naar huis. Als we minder goederen voortdurend van hot naar her voerden. De vakantieperioden tonen aan hoe veel aangenamer het leven is als alles een versnelling lager draait. Moeten alle goederen te allen tijde verkrijgbaar zijn of is het soms niet zo erg om er een maand op te wachten?

DE MISPLAATSTE ANGST VOOR DE VERVELING

Zal minder werken de mensen naar de verveling leiden? Het is een vraag die me dikwijls tegengeworpen wordt. Werk geeft zin aan het leven. Het is een verontrustende vraag. Zonder arbeid zou de mens ledig worden. Het is een zoveelste illustratie van hoever de tentakels van het arbeidsethos reiken. Als we niet dringend oefenen in ledigheid en hoe die om te buigen in verrukking, dan is het slecht gesteld met homo sapiens. Minder tijd voor arbeid betekent meer tijd voor elkaar. Als er iets zin heeft in ons leven, dan is het toch de waardering die we geven en de waardering die we krijgen van elkaar? Waardering begint met aandacht en aandacht begint met tijd. Tijd voor elkaar. Er zijn gelukkig nog volkeren en bevolkingsgroepen die niet verslaafd zijn aan werk. Hen moeten we dringend doctor honoris causa maken van de universiteit van het leven. Zij kunnen ons dan leren hoe we minder kunnen werken en daardoor niet alleen gelukkiger kunnen worden, maar ook nog eens de wereld kunnen redden.

De verplichte coroneledigheid zorgde voor een boost in de creativiteit. Terug in het alledaagse werkritme, dreigt die creatieve energie terug onder de arbeidsstolp terecht te komen.

LUIHEID IS EEN VERWIJLT VAN AFGUNSTIGEN

Als mensen niet meer verplicht worden om te werken, wil dat ook zeggen dat je hen 'onderhoudt' met een leefloon of een basisinkomen. Wie wel nog werkt, kan daar dikwijls niet mee om. Het idee alleen al dat zij wel werken om hun leven te verdienen en anderen voor niets geld krijgen, maakt hen zot. Leefloners zouden volgens hun logica terug verplicht moeten worden te werken. Liefst moeten ze jobs krijgen die niemand wil. Het is de logica van heel de tewerkstellingspolitiek. Ook al is er geen werk. Ook al werken we met al dat werk de wereld verder kapot. Mensen die nog niet werken zullen aan het werk gezet worden! Anders worden de brave werkers afgunstig. Het is een zoveelste illustratie van hoe ziek het arbeidsethos homo sapiens heeft gemaakt en van hoe onfraai die braafheid au fond is.

Wees er gerust in. Als mensen niet meer moeten werken, zal het er velen niet van weerhouden toch iets te doen. Mag ik de redenering even omdraaien? Als niet 'luiheid' het probleem is, maar wel het vele werk waarmee we aan een razendsnel tempo de aarde aan het uitputten zijn, dan zouden zij die niet lui kunnen blijven, maar het noodzakelijk vinden om iets te ondernemen ook de kosten moeten betalen voor de eventuele schade die ze met hun werk aanrichten. Dat klinkt absurd, maar is het niet. Absurder is iedereen gedwongen aan de slag te houden, terwijl al die menselijke activiteit eerder onderdeel van het probleem is dan van de oplossing.

Als ik als vrijetijdsbeeldhouwer een beeld maak, dan gebruik ik grondstoffen, energie, water. Men vindt het normaal dat ik daar milieutaks op betaal. Maar hetzelfde geldt voor alle werk, of ik dat nu als hobby dan wel als arbeid beschouw. Toch?

Het zal niet gemakkelijk zijn om die oude droom terug te vinden en te doen geloven dat we minder moeten werken. Het zal na zoveel eeuwen ingestampt arbeidsethos moeilijker zijn om de mensen van het werk weg te houden, dan om ze naar het werk toe te drijven. Maar toch gemakkelijker dan al die werkende mensen de rekeningen te doen betalen voor de milieugevolgen van een productie waar enkel aandeelhouders de winst van blijven opstrijken.

Ooit leverde groei ons van eeuw tot eeuw een beter, rijker en gezonder leven op. Maar niets is voor altijd. Er komt een moment waarop nog meer groei ons enkel meer schade berokkent. Dat moment is aangebroken.

Het lijkt op iets waarin we moeten beginnen geloven. We moeten minder werken. Ooit leverde groei ons van eeuw tot eeuw een beter, rijker en gezonder leven op. Maar niets is voor altijd. Er komt een moment waarop nog meer groei ons enkel meer schade berokkent. Dat moment is aangebroken.

DENKOEFFENING: ZES KRIJTLIJNEN

Van 2018 tot 2019 nodigde ik bij mij thuis mensen van alle slag uit om na te denken over de oorzaken van de groeiende polarisatie in onze samenleving. Groeiend racisme, de vlucht naar politieke uitersten, het terugplooiën op het oude nationalisme overal in de wereld. Ongemak en polarisatie verraden energie. Kunnen we die energie opvangen? Kunnen we met die energie andere wegen inslaan, en die aanwenden in het voordeel van een eerlijkere, warmere en meer verbonden samenleving?

Het waren artiesten, activisten, arbeiders, CEO's, wetenschappers, politiciers, ambtenaren, leraren ...

Veel van wat hierboven staat zijn inzichten die tijdens die gesprekken tot stand kwamen. Maar we wilden meer dan oorzaken vinden. We zochten dus ook naar oplossingen. Hoe ziet een samenleving eruit als we het roer echt willen omgooien? Als we minder willen werken? Kunnen we met enkele krijtlijnen een schets maken van zo'n nieuwe wereld? Iets om voor ogen te houden tijdens de moeizame ombuigingen en de vele pogingen die zullen moeten ondernomen worden - en die al ondernomen worden? Om de moed erin te houden. Iets om naar toe te werken. Een beeld dat verbindt, dat inspireert, dat energie geeft bij tegenslag? Een schoot voor de mens van morgen?

En het lukte. In zes lijnen werd een tekening neergezet voor een wereld die er fundamenteel anders uitziet dat die waarin we nu leven. Wat opvalt is dat die schets weinig echt nieuwe dingen bevat. Op elk van de domeinen die hierna aan bod komen, zijn mensen actief. Nieuw is het samenspel en het beeld dat dat oplevert. Het beeld van een samenleving waarin mensen bevrijd worden van de honger naar geld, waarin ze elkaar en hun omgeving opnieuw kunnen waarderen.

De zes krijtlijnen zijn echte krijtlijnen. Dat wil zeggen dat ze contouren uittekenen waarin tal van acties zich thuis kunnen voelen. Ze werken als een kompas. Ze geven een duidelijke richting aan, een perspectief.

Wanneer je enige afstand neemt, is dat perspectief glashelder. Het houdt elke mens die ijvert voor een leefbare wereld en een leefbaar leven bij de les.

1. Een zuivere boekhouding: de driebronnenbenadering (of multikapitaalbenadering).

Men zou onze huidige maatschappij kunnen verbeelden als één grote vennootschap, één groot bedrijf, een zuiver kapitalistisch bedrijf, waarin alle macht uitgaat van het financieel kapitaal. Het financieel kapitaal heerst over de wereld.

Indien de maatschappij zou verbeeld worden met een boekhoudkundige balans, dan zou hieruit enkel 'financieel kapitaal' naar voor komen. Maar moet in deze balans van de 'vennootschap van de maatschappij' ook niet het menselijk en natuurlijk kapitaal zichtbaar gemaakt worden? Ook zij zijn heel belangrijke kapitalen in de samenleving, maar zij hebben geen systemische macht of impact. Nu domineert het financieel kapitaal - eigenlijk een fictie van de mens - het menselijk en natuurlijk kapitaal, terwijl ze samen de machtsbronnen voor de maatschappij zouden moeten vormen.

Dan zouden we één grote coöperatieve, duurzame en sociale vennootschap worden met drie bronnen: geld, mens en natuur. We noemen dit de 'driebronnenbenadering' van de maatschappij.

Om dit te bereiken schreef Hans Vanhaesebroeck een soort reorganisatieplan voor de hele samenleving. Hij steunde hierbij op twee grote universele concepten. Uit die concepten vloeien meerdere hefbomen of bouwstenen voort waarmee de driebronnenbenadering concreet kan worden omgezet op het terrein.

Het eerste concept is dat van de 'vennootschap'. In een vennootschap zijn er statuten. Statuten zijn een andere naam voor werkingsregels. Het huishoudelijk reglement (intern reglement) van een vennootschap. Deze statuten vermelden het doel van de vennootschap. In het kader van de -

noodzakelijke - transitie van onze maatschappij naar een vennootschap is het doel duidelijk: overleven.

Daarvoor moeten de bronnen van de maatschappij, in casu het menselijke, sociale en natuurlijke kapitaal, onaangetast blijven doorheen de bedrijfsvoering. We moeten ze kunnen doorgeven naar toekomstige generaties (rentmeesterschap en intergenerationaliteit). Het menselijke en natuurlijke kapitaal moet een 'tegengewicht' bieden voor het financieel kapitaal. Hans Vanhaesebroeck schuift hierbij het principe van de 'scheiding der bronnen' naar voor, enigszins vergelijkbaar met de reeds gekende 'scheiding der machten' (wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht). Sinds de invoering van deze scheiding der machten zijn er nieuwe, moderne machtsbronnen bijgekomen. Daarom lijkt een aanvulling op de huidige scheiding der machten met een scheiding der bronnen aangewezen.

Een duurzame maatschappij streeft naar maatschappelijke winst: winst die ervoor zorgt dat de samenleving kan blijven bestaan, die haar bronnen onaangetast laat, in evenwicht brengt, of ze zelfs verstevigt. Hierdoor zal de samenleving ook robuuster worden.

Een duurzame maatschappij streeft naar maatschappelijke winst: winst die ervoor zorgt dat de samenleving kan blijven bestaan, die haar bronnen onaangetast laat, in evenwicht brengt, of ze zelfs verstevigt. Hierdoor zal de samenleving ook robuuster worden. Door middel van de driebronnen benadering kunnen we ons ontdoen van de fetisj van het financieel kapitaal. We moeten geloven dat dit kan. Omdat het een juiste voorstelling van zaken is. Een zuivere boekhouding.

Het kapitaal van een vennootschap wordt vertegenwoordigd door aandelen. Als we de samenleving als een vennootschap verbeelden komen die aandelen toe aan alle deelnemers aan die maatschappij: individuen (die een stemaandeel krijgen), maar ook vennootschappen, verenigingen, instellingen en zelfs landen komt een 'Share of Society' (SOS) of aandeel, toe. Producten van die aandeelhouders kunnen we een SOS-label geven, indien ze duurzaam en sociaal verantwoord tot stand gekomen zijn.

Door iedereen aandeelhouder te maken, ontvoogden we de mens van de financiële dominantie. Mensen en belangengroepen kunnen met hun aandelen opkomen voor de natuur of voor hun sociale zekerheid. Door die aandelen zijn burgers veel directer betrokken bij hun samenleving. Ze hoeven zich niet langer vervreemd te voelen van de politiek en de financiële elite die zij als 'één pot nat' beschouwen. Zo verandert de zieltogende democratie van gedaante. Iedereen participeert in de grote vennootschap, terwijl men bijdraagt tot de instandhouding van mens en natuur. Nu kleuren we van tijd tot tijd een bolletje in een stemlokaal en laten verder het kapitaal zijn gang gaan, ten nadele van mens en natuur.

Het tweede concept waar Vanhaesebroeck op steunt is het dubbel boekhouden. Het dubbel boekhouden geldt voor alle grote vennootschappen. Als de maatschappij evolueert naar een grote vennootschap, geldt ze dus ook voor de samenleving.

Ook nu al maken een aantal beginselen uit het boekhouden hun opmars in de brede maatschappij. Neem bijvoorbeeld de eis naar meer transparantie. De transparantie die we van iedereen op maatschappelijk vlak verwachten is eigenlijk een afspiegeling van het boekhoudkundige 'volledigheidsbeginsel'. Geen sprake van om bronnen buiten de boekhouding te houden. Alles moet zichtbaar zijn.

Ook het oprukken van het duurzaamheidsbeginsel vindt zijn pendant in het dubbel boekhouden. Daarnaast rukt ook beginsel 'fair' op. Er is zelfs al een nieuwe beweging op gebaseerd: fairisme.

We moeten deze grondregels opnemen in de 'statuten' van onze maatschappij en ze op die manier een fundamenteel karakter geven.

De mens, als bron van de vennootschap 'samenleving', voegt arbeid, data, welzijn en kennis aan de vennootschap van de maatschappij toe. Zij zijn belangrijk en te beschermen menselijk kapitaal. Schone lucht, proper water en groen zijn voorbeelden van te beschermen natuurlijk kapitaal. Aantastingen van die bronnen moeten in de boekhouding zichtbaar gemaakt worden. Hetzelfde geldt voor armoedecijfers die in het zogenaamde 'Bruto Sociaal Product' moeten worden opgenomen, als aanvulling op het huidige Bruto Nationaal Product.

Uiteraard vraagt dit om nadere uitwerking. Maar geloven dat zo'n voorstelling juist en haalbaar is, maakt de energie vrij om er werk van te maken. Het is een bouwwerk, zoals de sociale zekerheid of de Europese instellingen een bouwwerk genoemd worden. Die achtte men ooit ook onrealistisch.

Wat is in deze economische tijd onrealistisch aan de eis dat de samenleving er een ernstige boekhouding moet op nahouden? Het is helemaal niet nieuw om te stellen dat bedrijfsvoering voor bedrijven op een maatschappelijk en ecologisch verantwoorde manier moet gebeuren. Laat ons dit gewoon doortrekken voor de hele samenleving die tenslotte evolueert naar één grote vennootschap.

2. Zaken van gemeenschappelijk nut

Het wordt tijd dat we weer geloven dat zaken van algemeen nut ook door de gemeenschap beheerd moeten worden. Dat wil zeggen: onder democratische controle moeten worden gebracht. Dat is eigenlijk de logica zelve. We kunnen daarbij terugvallen op een praktijk die nog niet zo lang geleden

gangbaar was, maar die we razendsnel aan het kwijtspelen zijn.

Ondertussen zijn we inderdaad gewoon geraakt aan privatiseringen. In de (*zieken*)*zorg* verdringt het winstprincipe geleidelijk de zorg om de patiënt en klinkt het ongenoegen daarover steeds luider. Het is gewoonweg onverantwoord om de gezondheidszorg aan de grillen van de markt over te laten. Het is immers onlogisch dat een model dat leeft van groei, wordt ingezet in een sector die, als hij goed draait en voor minder zieken en zorgbehoevenden zorgt, eigenlijk moet krimpen. Nu volgt zelfs de definitie van een ziektebeeld het ontstaan van een medicijn. Een medicijn heeft immers marktwaarde, een ziekte niet. Inzichten in hoe ons lichaam functioneert zijn op de duur dus marktgestuurd. Verkopen gaat voor genezen. Rendabiliteit wordt belangrijker geacht dan kwaliteit. Kwaliteit van zorg wordt herleid tot een middel voor een 'gezonde' onderneming. Maar klinieken en zorginstellingen, net als scholen, gevangenissen, justitiepaleizen of kunstacademies zijn in tegenstelling tot wat ze verondersteld zijn te worden, geen ondernemingen. Ze moeten geen winst opbrengen, ze moeten niet groeien.

Dezelfde redenering geldt voor alle soorten van *energie*. Energie is een zaak van gemeenschappelijk nut. Olie, gas, wind, water, zon. Alle mensen en sectoren hebben energie nodig. Ook hier zijn we zwaar afhankelijk geworden van de belangen van het kapitaal. Nieuwe, minder vervuilende energiebronnen aanboren, wordt tegengehouden zolang er nog een druppel olie kan worden bovengehaald. De geglobaliseerde financiële machten zijn veel sterker geworden dan de verzamelde overheden als het op energie aankomt. Terwijl energieomslag omwille van de klimaatperikelen net zo cruciaal is. Als er winst moet worden gemaakt met het leveren van energie, zal men bovendien blijven aansturen op een steeds grotere consumptie ervan. Meer energieverbruik, ook van zogenaamde groene energie, betekent hoe dan ook groei van de menselijke activiteit. Een mondiaal bepaalde vaste energieprijs en een mondiaal gestuurde energieproductie zijn dus beslissend voor de overlevingskansen van de mens op aarde. Ook nadat de klimaatschok zou zijn verteerd.

Dezelfde redenering gaat op voor *mobiliteit*. Natuurlijk moet die grotendeels op een regionaal niveau aangepakt worden en niet op wereldschaal. Maar winst laten maken met hoe mensen zich bewegen, zal ook alleen meer beweging met zich brengen. Dat is ecologisch gezien problematisch. Het coronavirus

maakte handig gebruik van de snelle en maatschappelijke volksverhuizing die dagelijkse kost geworden is.

Landbeheer en landbouw hebben duidelijk ook geen baat bij regulatie door de markt. Dit geeft aanleiding tot een serieuze vermindering van de biotoop waarvan we deel uitmaken. Monocultuur, intensieve veeteelt, overbemesting en totaal onethische uitbuiting van andere soorten zijn het gevolg van moordende, onderlinge concurrentie. Ook de individuele landbouwer ondergaat de uitbuiting. Boer en grond geraken uitgeput. Bossen worden gekapt. De ene verkaveling volgt op de andere. Grote immobielienholdings doen hetzelfde met de bestemming van de grond. De eindbalansen van grootwarenhuisgiganten bepalen hoe we zullen eten. Zo'n avontuur kunnen we ons niet langer veroorloven. Dat allemaal verdient een rationele sturing door een verantwoordelijke overheid. Waarom zouden landbouwers geen ambtenaren kunnen zijn?

Data worden met veel energie in de lucht gehouden. De snelheid van de data-uitwisseling bepaalt de snelheid waarmee we handelen, handel drijven, ons bewegen en produceren. Er valt veel geld te verdienen met het beheer van consumentengegevens. Maar het besef groeit dat onze identiteit niet zomaar te koop is. Het is wel rijkelijk laat. 5G staat voor de deur. Die versnelling in de communicatie dreigt een nog grotere voetafdruk in de hand werken. We gaan er dus best voorzichtig en verstandig mee om. Vooruitgang kan men niet tegenhouden, heet het. Maar de mens moet toch in staat zijn te kiezen waarvoor en hoe en of we nieuwe technologie inzetten. We bewezen het met de kernbom. Die laten we toch ook niet ontploffen? Al kunnen we het. Het avontuur van het vrije internet, enkel gestuurd door de markt, is niet voor herhaling vatbaar. Dat zou de groei al te zeer aanwakkeren en groei, zoals we weten, is een groot probleem. Zijn we eigenlijk wel echt geïnteresseerd in frigo's die met andere apparaten beginnen parlassanten? Zijn we er ons sinds de ervaring met de lockdown niet collectief bewust van geworden dat we al onze energie en al onze verbeelding beter inzetten op preventieve gezondheidszorg en dus op de gezondheid van de planeet? In plaats van op leuke snufjes en op operatieve ingrepen op afstand voor de happy few?

De *pers* op zich is ondertussen, dat moge duidelijk zijn, zelf een product geworden van de markt die ze verheerlijkt. 'Onafhankelijke' journalisten dansen naar de pijpen van de hoofdredacteurs. Die zitten op hun beurt in de tang van hun raad van bestuur (bestuursorgaan), die op zijn beurt in de tang zit van de aandeelhouders. Het nieuws dat op sociale media volgens algoritmen wordt verspreid bepaalt al voor een groot stuk wat de professionele journalist zal mogen verslaan. Je hebt het zelf wel al meegemaakt dat de post van een vriend een nieuwtje bracht, dat je pas 's middags op het journaal hoort.

Algoritmen zijn uitgetekend door mensen die aangestuurd worden door marktmechanismen: wat door meer mensen wordt gelezen zul je dus meer horen. Is het dan een wonder dat angst en risicobezorgdheid onze dagelijkse portie nieuws bepalen? We dalen met zijn allen af naar een niveau dat ons niet meer toelaat inzichten te krijgen in wat werkelijk aan de gang is, laat staan in wat de achterliggende, sociologische mechanismen zijn.

De journalist moet dus zelf het heft terug in handen krijgen. Het instituut waarvoor hij werkt moet door de gemeenschap beheerd worden, onder de strikte hoede van een liberale grondwet die door onafhankelijke rechters wordt bewaakt. Net zoals de leraar verdient hij beter dan zich voortdurend te moeten verantwoorden aan een systeem dat op winst uit is. Hij moet de strijd voor de waarheid in alle vrijheid kunnen voeren, zonder zich al freelancend dagelijks om zijn bestaanszekerheid te moeten bekommeren.

Het *onderwijs* en bij uitbreiding de opvoeding zijn de reproductiemachine bij uitstek geworden van het systeem waarin we leven, dat ons draagt, waarvan we afhankelijk zijn, dat ons in zijn greep houdt. Het gemeenschappelijk beheer van het onderwijs is dus cruciaal voor een nieuwe samenleving.

Het onderwijs is de belangrijkste hefboom én de belangrijkste hinderpaal om uit het systeem te stappen. Het is wellicht een kwestie van kip en ei. Als we ons productiesysteem omgooien, dan zullen de leerinhouden mee veranderen. Anderzijds verander je het systeem niet zonder nieuwe inzichten, die we elkaar onderwijzen. Denk maar aan de voortdurende pogingen van de laatste jaren om het onderwijs

meer op de arbeidsmarkt te richten.

We moeten opnieuw beginnen geloven dat er zaken zijn waarop geen prijs kan worden gezet. Niet alles is te koop!

Kunst, cultuur, zingeving, sport, wetenschap, pers, onderwijs, zorg en veiligheid/justitie moeten uit de markt gelicht worden. Hun baten zijn niet becijferbaar, al doet men ons het tegendeel geloven.

Rendabele universiteiten, pershuizen, scholen en ziekenhuizen, sportverenigingen, rendabele rechtbanken, justitiehuisen en gevangenissen bestaan niet. Ze worden op het einde steeds gedragen door gemeenschapsgeld. Hun vruchten zijn vrede, rede, gezondheid, inzicht, waarheid, rechtvaardigheid en welzijn. Die kunnen niet gekwantificeerd worden. Zulke 'instellingen' zijn dus nooit 'break even', al doet men thans zijn uiterste best om dat aan te tonen.

Maar zelfs zonder dat men dat kan aantonen, is men erin geslaagd om die 'juwelen van de samenleving' op de markt te verpatsen.

Het geloof dat die instituten als echte bedrijven kunnen draaien volstond. Aannemers hebben zich daarop rijk geboerd. Maar dat gaat steeds ten koste van de toekomst. De winst die naar de aandeelhouders gaat, vloeit weg uit de samenleving, vergroot de ongelijkheid en tast de kwaliteit aan die men normaal aan alle gebruikers moet kunnen garanderen.

Anderzijds zijn er vele zaken verdwenen, omdat niemand er geld voor op tafel wil leggen. Poëzie en geschiedenis, om maar twee voorbeelden te noemen, worden van de schoolbanken verdreven om plaats te maken voor informatica of technische vakken. Toch gaan die wat softere leerinhouden over de relaties onder de mensen. We weten dat het leven maar zin heeft in relatie tot andere mensen.

We zijn sociale dieren. Dus worden we door die verschraling in ons diepste wezen geschaad. Dat vertaalt zich in de geleidelijke aantasting van de geestelijke gezondheid. Mensen hebben nood aan verhalen die hen in de spanningsboog van de tijd positioneren. Verhalen die hen oriënteren.

Die scheeftrekkingen en geruisloze verdwijntucs verkleinen het draagvlak voor gemeenschappelijk handelen. Zo verdampt het maatschappelijk vertrouwen en verdwijnt de cohesie.

EERLIJKE BOEKHOUDING

Een gemeenschappelijk beheer van de domeinen van gemeenschappelijk belang ontslaat de beheerder niet van de plicht er een eerlijke boekhouding op na te houden. Het spreekt vanzelf dat zo'n beheer er des te meer op gericht moet zijn om de natuurlijke en menselijke bronnen onaangetast te laten. Gemeenschappelijk beheer is aan diezelfde regel van transparantie onderworpen. Bij uitstek de gemeenschap is verantwoordelijk voor het overleven van de onderneming 'maatschappij'. De activiteiten die ze ontwikkelt om de gemeenschappelijke goederen in te spannen voor een menswaardig leven van alle burgers, mogen de natuurlijke bronnen slechts opgebruiken in de mate dat ze zich kunnen blijven reproduceren. Bossen mogen slechts gekapt worden, in de mate dat nieuwe bomen groeien.

De gemeenschappelijk beheerder is dus ook aandeelhouder van de vennootschap 'maatschappij'. Hij zal aan dezelfde boekhoudkundige plichten moeten voldoen, plichten die het behoud van de bronnen waarover de gemeenschap beschikt, op het oog hebben.

SUBSIDIARITEIT

Het niveau waarop het gemeenschappelijk beheer over zaken van gemeenschappelijk belang moeten worden georganiseerd, wordt best bepaald door het principe van de subsidiariteit. Dat wil zeggen: zo dicht mogelijk bij de betrokken mensen zelf. Slechts als het een meerwaarde oplevert om het beheer over een grotere ruimte hetzelfde te laten zijn, moet het op een 'hoger' niveau georganiseerd worden. Niet alle aspecten van de mobiliteit kunnen natuurlijk door elk dorp afzonderlijk geregeld worden, aangezien mobiliteit precies wil zeggen dat men zich naar andere dorpen begeeft. Omdat klimaatopwarming een globaal probleem is, zal energiebeheer ook best mondiaal aangepakt worden.

Justitie heeft met normen en waarden te maken die erg kunnen verschillen van cultuur tot cultuur. Slechts als verschillende culturen versmelten tot één cultuur, verhuist de regelgeving mee.

Als gemeenschappelijke belangen evenwel niet meer door de gemeenschap beheerd worden, maar ten prooi vallen van de wet van vraag en aanbod, ontstaan vervreemding, apathie, gelatenheid, desinteresse en ten slotte desintegratie van het sociaal weefsel.

Dat is precies wat we nu meemaken. Een gevoel van machteloosheid ontstaat. Niemand heeft nog greep op de dingen. Niemand formuleert nog een antwoord op grote uitdagingen. Iedereen wacht af, terwijl we ons suf werken om mee te mogen spelen op de markt. De verlamming van de gemeenschap wordt duidelijk in de verbrokkeling en de besluiteloosheid van gekozen politieke instellingen.

Het is alsof een gigantische pauzeknop is ingedrukt. Iedereen wacht op nieuw leiderschap, op heldere bakens. Ondertussen blijven hele sectoren die het spirituele segment zijn van de samenleving op de markt, ten prooi aan winstzoekenden.

Er is een kanttekening. Als die sectoren door de gemeenschap gedragen worden en niet door aannemers uitgebaat worden, mag dat niet ten koste gaan van de vrijheid die in die sectoren moet heersen. Het grote belang van vrede en gezondheid, van welzijn en inzicht verdraagt geen externe autoriteit die zich met de inhoud moet bemoeien. Die sectoren spelen zelf hun verrijkende rol en kunnen dit enkel onder de vlag van de vrijheid. De financiële afhankelijkheid en de onderwerping aan de principes van de rendabiliteit van dokters, professoren, zorgverleners, leraren, journalisten en kunstenaars, zijn een aanslag op die vrijheid. Maar een stroef, bureaucratisch, gemeenschappelijk beheer ervan kan datzelfde effect hebben!

De gemeenschap valt immers uiteen in meerderheden en minderheden. Dat gaat gepaard met belangen en getouwtrek, met onnatuurlijke afspraken die met de inhoud niets meer te maken hebben. Een stevige liberale grondwet moet die sectoren dus tot vrijplaatsen houden voor tijd, zorg, beschouwing, ontmoeting, informatie, kennis, inzicht, ontplooiing en kunst. We moeten het warm water niet uitvinden. Maar we moeten het zout van de samenleving bevrijden uit de kookpotten van het financieel gewin. Als het over het zout gaat, sturen we niet. Enkel als het over de patatten gaat, dan doen we dat wel.

We hebben dringend nood aan door de wet beschermde vrijplaatsen voor alles wat we waardevol vinden en waar we nu geen tijd meer voor vinden.

3. Spiritualiteit

Het materialisme is de gemeenschappelijke grond van zowel het kapitalisme als het communisme. Op dat vlak verschillen ze niet echt van elkaar. Beide stelsels geloven dat de productieprocessen de ware ruggengraat van de samenleving zijn. Een gelijke verdeling van goederen geeft geboorte aan solidariteit als waarde. Een concurrentiële verdeling van goederen genereert vrijheid. Het communisme deelt titels uit. Het kapitalisme geld. Maar alles gaat terug op de bijdrage aan de materiële productie. Geen van beide stelsels verheerlijkt de mens op zich. Het communisme verheerlijkt de arbeid, het kapitalisme verheerlijkt het ondernemen. Beide verheerlijken dus de productie. Beide zijn fundamenteel materialistisch.

Het is echter aangetoond dat de mens bij uitstek een sociaal wezen is. Niet zijn toegang tot de goederen, maar zijn verbondenheid tot de anderen is de bron van zijn geluk. De heersende materiële stelsels sloven zich uit om aan te tonen dat de verhoudingen in het productieproces menselijke verhoudingen zijn die tegemoet komen aan de sociale nood. Maar in de kern zijn die sociale verhoudingen uitvloeisels van wat eigenlijk slechts een verhouding tot de productie is.

Het klinkt op dit moment in de geschiedenis zweverig om te stellen dat de mens een spiritueel wezen is. Wie dat beweert zal wellicht een wereldvreemde sterrenwicheelaar of een mislukte pastoor zijn. Sociale en spirituele waarden boven materiële waarden plaatsen is tijdverdrijf voor naïeve praatjesmakers, artiesten en psychiaters. Zij staan geheel in de marge van de samenleving. Zij spelen slechts een rol in de mate dat hun boeken verkopen of dat hun tv-optredens kijkcijfers opleveren.

Maar de huidige hiërarchie tussen materiële waarden en spirituele waarden is een dwaling die we nog duur zullen 'betalen'.

Zelfs de verheerlijking van de mens is een gigantische vergissing.

Hij blijkt namelijk geen koning van het heelal te zijn. Het ziet er eerder naar uit dat hij een toevallige speling van toevallige factoren is, een tijdelijk fenomeen dat hoegenaamd niet los kan worden gezien van alle andere organismen die rond en in hem wonen.

De oermens die de bliksem of de eik aanbad, zat wellicht veel dichterbij de waarheid aan, dan de dolgedraaide beursgoeroe die om zijn zielenheil af te kopen humanist is na zijn uren.

Op zijn minst kunnen we stellen dat productieprocessen en -verhoudingen mede voortvloeien uit een voorafgaand geloof in bepaalde waarden. De waarde van de vrijheid bijvoorbeeld, of die van de gelijkheid of nog die van de solidariteit. Anders zouden er geen verschillende productieprocessen ontstaan zijn.

Die spirituele waarden terug boven de materiële waarden plaatsen zal dus nodig zijn om een nieuwe wereld te maken. Het besef van onze eindigheid, zowel individueel als collectief, op zijn minst van onze nietigheid en in ondergeschikte orde van de relativiteit van onze soort, is niet meer of niet minder dan het erkennen van de waarheid. Dat zal ons verder brengen dan het achternahollen van hoogmoedige assumpties als waren wij God zelve.

We moeten niet eens zover terug in de geschiedenis om te merken dat spirituele waarden zoals introspectie, liefde en rechtvaardigheid drijvende krachten kunnen zijn van een samenleving. Als we werk willen maken van een nieuwe samenleving waarin we bevrijd worden van onze honger naar geld, lijkt het dus niet meer dan normaal dat we inspanningen zullen moeten leveren om waarden boven geldelijk gewin te plaatsen.

We zullen dus de keuze moeten maken om het onderwijs van onze kinderen in die zin te heroriënteren. We zullen elkaar moeten heropvoeden. Gedaan met het weglachen van filosofen, denkers, kunstenaars, dichters, opvoeders, leraren en geestelijke raadslieden.

Als we iets van de materialisten kunnen leren dan is het dat het geldelijk opwaarderen van hun functies zal helpen om hen en hun spirituele werk opnieuw au sérieux te nemen.

4. Grenzen aan de groei

Voorop in heel de nieuwe wende die we moeten nemen, is het opnieuw leren aanvaarden dat er grenzen zijn. Er zijn grenzen aan de materiële groei. Daar hebben we al voldoende voorbeelden van. We blijven klappen krijgen net omdat we over de grens aan het gaan zijn. Dat besef zal toenemen, naargelang de klappen harder zullen aankomen. Alleen al door de klimaatopwarming zal de natuur bokkensprongen blijven maken. Massale migratie is onvermijdelijk. Maar het teruglopen van de biodiversiteit zal al minstens even desastreuze gevolgen hebben. Verstandig ware dus om dat nu al in te zien en om er nu al naar te handelen. Heel dit pamflet is daar een pleidooi voor.

Maar nu komt nog een moeilijk stukje. Er zijn ook grenzen aan de virtuele groei. In onze angst om de eeuwige groei los te moeten laten, klampen sommigen zich vast aan de net ontdekte virtuele wereld. In onze huidige beleving is die oneindig. Een waardige vervanger dus voor de liberale droom van de ongelimiteerde groei.

Ik wil ervoor waarschuwen. Ook de virtuele groei is virtueel. Hij is niet echt. Hij strookt niet met de waarheid. Je kunt niet altijd verder gaan in Fortnite, al lijkt dat zo. Ergens ligt een saturatiepunt. De menselijke geest is niet oneindig, hoe graag we dat zouden hebben. Op een bepaald punt is het genoeg. Ons eindige leven is daar de oorzaak van. Natuurlijk groeit de wereld van elk kind. Hij komt van onder de tafelpoten vandaan en ontdekt de straat, de wijk, het dorp, de stad, de andere steden, andere landen, de wereld. Maar er komt een ogenblik waarop het kantelt en die wereld weer kleiner wordt. Als je het geluk hebt oud te worden, krimpt op een bepaald punt de vriendenkring, is er meer om naar terug te

blikken dan om naar uit te kijken. De werkelijkheid, ook de gedroomde werkelijkheid, is cyclisch. Dat is wat er met de virtuele wereld zal gebeuren. Hij zal grenzen tegen komen.

Die grenzen moeten we leren liefhebben. Als we dat niet doen, dan komt er een terugslag. Op individueel vlak hebben velen al die virtuele grens overgestoken. Ze ondervinden de gevolgen. Ze lijden onder een burn-out of ondergaan de onvrijheid van de verslaving.

Ook collectief zijn er virtuele grenzen. Veel informatie in de ether houden is eigenlijk een materiële zaak. Daar zijn natuurlijk grenzen aan. Met duizenden satellieten in een baan rond de aarde dreigen conflicten naar daar te verhuizen. Een massa aan informatie die onderling geconnecteerd is, is eigenlijk even onbegrijpelijk als het heelal. Niemand zal overzicht hebben. Onbedoelde en ongewenste effecten zullen het leven van de mens van vlees en bloed treffen. Niet in het minst de onbeheersbaarheid zelf. De onmachtgevoelens die daarmee gepaard zullen gaan, tekenen geheid voor collectieve vervreemding en verlamming. Ze zullen het broodnodige gemeenschappelijke beheer van de essentiële domeinen in verwarring brengen en ondermijnen.

Dus is het wijzer om elkaar nu al te onderwijzen in de aanvaarding van de virtuele grenzen. We weten nog maar sinds kort hoe erg die virtuele wereld ingrijpt in de reële wereld. Maar we beseffen amper hoe intens die met elkaar vervlochten zijn.

5. Overheid

We zijn nog maar net wakker aan het worden uit een wereld waarin voor de overheid een steeds kleinere rol was voorbehouden. De markten bleken veel robuuster dan die overheden. Verkiezing na verkiezing bleek hoe versnipperd de democratische sokkel van die overheid was. Toch bleef het ons materieel voor de wind gaan. Dat was de verdienste van de vrije markt. Van die stuurloosheid was in het straatbeeld niets te merken. De rekken van de warenhuizen stonden vol. De huiskamers werden volgestouwd met steeds nieuwe producten. We leefden gemiddeld almaar langer. Geen vuiltje aan de lucht. De overheid kon ons eerlijk gezegd gestolen worden. Het was een leuk en onderhoudend tijdverdrijf om naar politieke debatten te luisteren. Maar de echte wereld was de economie.

Tot de systemen instortten. De bankencrisis, corona. Iedereen keek plots richting overheid. We kunnen er niet omheen. Doorheen heel de geschiedenis van de mensheid blijkt het. Leiderschap is nodig. Al was het maar om ons tegen extern onheil te beschermen.

Tot nu toe werd die afgeslankte overheid erbij geroepen om het bestaande systeem van implosie of explosie te behoeden. Maar geleidelijk beginnen denkers de oorzaak van falende systemen te ontrafelen. Zij botsen op de vele systeemfouten die het gevolg zijn van het geloof in lineaire en ongelimiteerde groei.

Geleidelijk zien ze een rol weggelegd voor de overheid die verder reikt dan het herstel van een orde die eigenlijk langs alle kanten ruttelt en ratelt. De overheid dient zich een rol te bedenken die essentieel is in het in stand houden van een samenleving die wel houdbaar is. Een samenleving die stopt met dromen na te jagen en volwassen begint te leven met haar cyclische karakter.

Ik heb het hier voor alle duidelijkheid niet over het gemeenschappelijk beheer van de domeinen van gemeenschappelijk belang uit hoofdstuk 2. Het gaat hier om echte leidinggevende overheid. De nieuwe rompstaat. Die zou zich in hoofdzaak moeten bezighouden met de herverdeling enerzijds en met het bewaken van de fundamentele rechten van de mens anderzijds.

DE HERVERDELENDE OVERHEID

Uit de periode waarin we nu leven hebben we geleerd hoe ontwrichtend groeiende ongelijkheid is. Ze zuigt energie weg uit de samenhang die zo noodzakelijk is voor het sociale wezen dat een mens is. Deel uit te maken van een geheel, kunnen bijdragen tot die gemeenschap enerzijds en gedragen worden door die gemeenschap anderzijds. Het zijn essentiële elementen van zingeving, die slechts mogelijk zijn zolang er een gemeenschap is, met een gemeenschappelijk gevoel, met een minimum aan cohesie.

Uit de schets van de samenleving die we tot nu toe maakten blijkt dat de vrijheid om te ondernemen overeind moet blijven. Ook dat hebben we geleerd uit eerdere maatschappelijke experimenten. Het communisme stuikte misschien ineen omdat het niet evenveel groei kon realiseren als het naburige kapitalisme. Maar het was voordien ook al aan het versralen door het gebrek aan individuele vrijheid. Dat gaat over de vrijheid van het woord, maar ook over de vrijheid om gezamenlijk iets na te streven en gemeenschappelijk iets te ondernemen. De stuwende en creatieve krachten vluchtten bij bosjes weg uit de communistische landen en wie er niet in slaagde, eindigde in de goelag.

Het is dus van het allergrootste belang om een juist midden te bewaken. Dat gebeurt door de vrijheid als uitgangspunt te nemen, maar ook door op tijd te herverdelen wanneer die vrijheid tot ontwrichtende ongelijkheid leidt. Voor een groot deel zit dat al vervat in de noodzaak om een juiste boekhouding op te leggen aan ieder die onderneemt.

Om die boekhouding in uitvoering te brengen en te handhaven zal de overheid twee belangrijke hefbomen gebruiken.

BELASTINGEN

Levensnoodzakelijke vrijplaatsen onder eigen gemeenschappelijk beheer zijn het kloppende hart van een samenleving die voorrang geeft aan waarden boven materie. Om die leefbaar te houden, zal iedereen in de grote gemeenschap zijn deel moeten bijdragen. Een progressief belastingstelsel op de winst die men maakt door te werken, mag tot 75 procent of hoger oplopen. Dat is in het verleden in elk geval realistisch gebleken. Zo'n belastingstelsel kan als een permanent jubeljaar worden beschouwd.

Het jubeljaar was in de vroege Joodse beschaving elk vijftigste jaar. Alle gronden werden dan terug gelijkmatig onder de stammen verdeeld, waarna het woekeren en rijker worden terug kon beginnen.

Een bovengrens aan het individueel vermogen is even noodzakelijk als een ondergrens.

Het is helemaal niet zo erg dat we met zo'n domper de economie zullen fnuiken. De grote uitdaging

bestaat er juist in om de groei te stremmen. Zelfs met zo'n domper zal de groei moeizaam teruggedrongen kunnen worden. Onze kennis van de chemische materie, van de communicatiemiddelen en de automatisering van onze productie zorgen zonder die rem op dit ogenblik immers voor een verontrustende groei. Daar gaat het precies over.

ERFRECHT OP DE SCHOP

Een vermogensplafond is een probaat middel om te beletten dat kapitaalsaccumulatie degenereert. Het ontbreken van zo'n plafond is verantwoordelijk voor de situatie waarin we nu zitten. De rijkste één procent bezit ondertussen de helft van al het vermogen.

Geld staat in die zin gelijk met energie. Geld is het vermogen om zaken te ondernemen. Hoe groter het vermogen, hoe meer mensen en goederen het in beweging kan brengen. Het is net die groter wordende menselijke activiteit die het grote probleem vormt. Accumulatie van rijkdom tegengaan is dus goed voor de aarde. Wat goed is voor de aarde is op de lange termijn ook goed voor de mens.

Een andere methode om de accumulatie van rijkdom te vermijden is in te grijpen in het erfrecht. Het is gekend. Wie niet steelt of niet erft zal werken tot hij sterft. Rijk ben je meestal omdat je rijk geboren bent. Door het erfrecht dus.

Jaarlijks verschuift een derde van de som die door de samenleving wordt geproduceerd van eigenaar via het erfrecht. Erg liberaal is dat niet. Adam Smith draait zich om in zijn graf. Ons systeem lijkt ondertussen erg op het feodale systeem.

Toch wordt erfrecht voorgesteld als iets zeer natuurlijks. Het is toch normaal dat je kinderen erven wat jij hebt vergaard - of hebt gekregen? Maar is het wel zo natuurlijk? Hebben we wel recht op wat onze vader of moeder heeft vergaard? Welke verdienste hebben wij daar zelf aan?

We vinden het erfrecht iets natuurlijks omdat we in een markt leven, waarin iedereen moet vechten voor zijn deel. Als je dan je leven lang zo hard gevochten hebt, vind je het normaal dat niet zomaar te moeten achterlaten. Je succes leeft dankzij het erfrecht verder bij je nazaten. Het is een verwoede (maar vergeefse) poging om een beetje onsterfelijk te zijn.

Maar in een samenleving die mensen niet laat vallen, is zo'n natuurlijke reflex overbodig.

Wellicht vormt een combinatie van een vermogensplafond en een hertekend erfrecht het beste recept om de accumulatie van rijkdom terug binnen aanvaardbare perken te brengen. We zouden eraan kunnen denken om het fortuin dat je zelf geërfd hebt of dat je tijdens je leven vergaard hebt met het werk van anderen, na je dood naar de gemeenschap te laten terugvloeiën.

Wat je door eigen arbeid hebt verworven kun je in zo'n stelsel wel aan je kinderen doorgeven. Voor alle duidelijkheid: spelen op de beurs is geen arbeid.

Het is in elk geval niet gezond voor een samenleving als de rijkdom (en de macht die daarmee gepaard gaat) te sterk geconcentreerd is. Het is niet gezond voor de sociale cohesie, maar het is ook verwoestend voor de planeet.

Het is in elk geval niet gezond voor een samenleving als de rijkdom (en de macht die daarmee gepaard gaat) te sterk geconcentreerd is. Het is niet gezond voor de sociale cohesie, maar het is ook verwoestend voor de planeet.

FUNDAMENTELE RECHTEN VAN DE MENS

Een andere essentiële taak voor de overheid blijft het handhaven van rechtsregels. Zeker de fundamentele rechten van de mens. Wereldoorlog II heeft ons toch één ding geleerd. Het basale, dierlijke instinct om zwakke mensen te onderdrukken, uit te buiten, te vervolgen, als overbodig af te schilderen, te ontmenselijken en zelfs te doden, gaat in tegen alle gevoel van rechtvaardigheid. Helaas zijn er bij homo sapiens groepsmechanismen werkzaam die zelfs dat individuele gevoel van rechtvaardigheid kunnen doden. De meeste mensen mogen dan al deugen, maar als ze als massa opereren kunnen ze zeer ondeugend uit de hoek komen!

Die universele verklaring voor de rechten van de mens nemen we dus zonder enige aarzeling mee van de oude naar de nieuwe wereld. Daar valt geen gram op af te dingen.

En het moge duidelijk zijn dat de rechterlijke macht van die overheid in al zijn onafhankelijkheid moet blijven zetelen en rechtspreken. Populisten die hen wereldvreemdheid verwijten moeten twee keer nadenken. Van welke wereld zijn zij vervreemd? Van de wereld waarin we zouden willen leven of gewoon van de wereld die vreemd genoeg met het geluk en het voortbestaan van de mensheid pokert in functie van wat omhoog geprezen eigenbelang?

6. Werk, productiviteit, vooruitgang

Werk, productiviteit en vooruitgang zijn begrippen en waarden die in de huidige wereld positief klinken. Zelfs wie zich uitslooft voor een kortere werkweek, staat meestal op de barricaden wanneer banen verloren gaan. Politici die banen scheppen doen het nog altijd goed. Productiviteit staat ook voor een zo groot mogelijk resultaat met zo weinig mogelijke inspanningen. Wie kan daar tegen zijn? En vooruitgang spreekt natuurlijk vanzelf. Wie wil nu achteruitboeren?

Maar levert een grotere productiviteit wel vooruitgang op voor het milieu? Is die algemene tewerkstelling wel oké als we onze ouderen daarvoor in rusthuizen moeten laten verkommeren?

Het is duidelijk dat die drie waarden moeten worden heruitgevonden in een wereld waarin we minder willen werken, meer tijd voor elkaar willen hebben en waarin we met andere organismen moeten samenleven.

Ze moeten gericht worden op de hogere waarden. Waar ze nu instrumenten zijn van materiële (en virtuele) groei en ons dikwijls tot systeemslaaf reduceren, moeten ze integendeel instrumenten worden van matiging en harmonie en van spirituele waarden die ons tot de mens maken die we willen zijn.

Er is niets mis met werk, productiviteit en vooruitgang als ze ons toelaten om voor elkaar te zorgen, onze onderlinge afhankelijkheid en onze afhankelijke plaats in het heelal te vieren, als ze ons tijd opleveren om te mijmeren, om humor te delen, om liefde en rechtvaardigheid te verspreiden.

IV. Slot

Genoeg gewerkt. We werken de wereld kapot. Dat is niet alleen lastig, het is ook niet slim.

Als we er niet in slagen om terug met voldoening te genieten van schoonheid, of met verwondering naar kleine dingen kunnen kijken en vaststellen hoe die ons overstijgen, als we geen ontroering meer kunnen opbrengen wanneer we luisteren naar elkaars verhalen, naar iedereen's stuntelige poging om met het leven en zijn vragen om te gaan, zijn we reddeloos verloren.

Als we dat alles alleen nog kunnen opbrengen nadat we eerst al onze e-mails hebben gelezen en beantwoord, zijn we verloren.

Als we verder drijven op de vleugels van een vermeende vrijheid en onze afhankelijkheid van elkaar en van onze mooie, wijde omgeving niet meer kunnen vieren, rijden we blindelings naar de afgrond.

Als we het waardevolle niet meer weten te onderscheiden van de brol die we ten behoeve van onze gemoedsrust 'ijver' en 'plicht' noemen, als we prestatie belangrijker blijven vinden dan beschouwing en humor, hebben we er niets van gesnapt. En zijn we reddeloos verloren.

Je kunt op reis gaan en verrukt een landschap ontdekken. Je kunt er vlug foto's van maken en je haasten naar de volgende ontdekking. Als je later tijd en moed vindt, kun je uit die duizenden foto's de mooiste selecteren en er een boekje van laten drukken, dat enkele weken later met Ali Express in je brievenbus valt.

Je kunt van dat landschap ook een tekening maken. Je hebt er wel een uurtje voor nodig, om het landschap te ontleden en het tot je te laten komen. Als je thuis de tekening ingekaderd tegen de muur hangt, geniet je je leven lang van dat ene langgerekte moment van schoonheid.

Dat verschil moeten we maken.

En dat verschil zit in ons hoofd.

We hebben dus een gigantische brainwash van doen.

De mens moet zich dringend bewust worden van de druk om te groeien, die zich gaandeweg meester gemaakt heeft van bijna al zijn opvattingen. Na elk nieuwsbulletin zou een kwartier nabeschouwing moeten worden ingelast. Wat hebben we gehoord? Zijn de boodschappen van de nieuwslezer - na analyse - van aard om ons te helpen krimpen, om te onthaasten? Wat we dus dringend moeten doen. Het is een kwestie van leven of dood. Of zetten ze ons integendeel aan om nog meer te presteren, om nog meer te produceren?

Hebben we het over het bos gehad, of enkel over de bomen ?

Vervolgens moeten we mensen geruststellen. We moeten hen vrede laten nemen met de idee dat minder werken ons niet kwalijk zal worden genomen door één of andere God.

We moeten uitleggen dat meer belastingen en vermogensplafonnering geen energie zullen wegzuigen uit de samenleving, maar integendeel ruimte zullen creëren voor welzijn, onderlinge zorg, educatie, kunst en beschouwing. Zaken die de Grieken, waar we zo graag naar verwijzen als de bakermat van onze beschaving, erg naar waarde zouden schatten, maar die wij in de loop van de tijd verloren geraakt zijn.

We hebben die hogere waarden verpatst aan de angst om te kort te schieten in onze plicht.

Maar die God die met zijn toorn zal zwaaien als we niet hard genoeg werken, is er niet. 'None of this is written in stone', zingt Kate Tempest.

Bovendien hebben we om de verlatingsangst te bezweren, die de kop zal opsteken als we minder gaan

werken, een geruststellend instrument ter beschikking: een juiste boekhoudkundige balans van de samenleving. Zo geraken we nimmer ontspoord. We blijven 'on track', we houden de pols aan evoluties die we willen doormaken.

Blijven groeien kan immers niet. Dat is een sprookje.

Blijven hollen hoeft dus niet.

De Verklaring van 30 november, in een notendop

Het economische leven blijft vrij. Dat is van belang. We tekenen geen planeconomie uit, want we hebben van het communisme geleerd dat persoonlijk ondernemerschap beantwoordt aan een diepmenselijke behoefte. Alleen mag dat ondernemerschap niet gericht zijn op financiële winst. Het moet maatschappelijke meerwaarde opleveren. Hans Vanhaesebroeck levert een interessante visie op hoe die switch kan worden gemaakt. Hij gebruikt en hervormt daarvoor het dubbel boekhouden. Elke ondernemende activiteit moet dus het behoud en liefst nog de versterking van de natuurlijke en menselijke bronnen op het oog hebben. Het spreekt vanzelf dat wie met zijn boekhouding niet in orde is, zijn ondernemersrecht verliest.

Indien de markt op die manier gereorganiseerd is, blijft de noodzaak bestaan om zaken van gemeenschappelijk nut niet door die markt maar door de gemeenschap zelf te laten beheren. Onderwijs, landbouw, mobiliteit, communicatie, energie, justitie, cultuur, fiscaliteit en zorg zijn zulke domeinen. Misschien zijn er nog andere. Gemeenschappelijk beheer betekent dat op deze domeinen geen privébelangen mogen spelen. Of dit nu culturele koepels zijn, zorgnetten, landbouwcoöperatieven, plaatselijke, regionale of mondiale agentschappen of besturen, dat moet geval per geval bekeken worden en kan organisch gestalte krijgen. Een mondiale greep op de productie en het gebruik van energie lijkt een must, een regionaal mobiliteitsplan evenzeer, terwijl het woord over de zorg best zo dicht mogelijk bij de mensen blijft.

In de Verklaring staat ook dat al deze materiële afspraken en de waarden die daarbij gelden, eigenlijk ondergeschikt moeten blijven aan spirituele waarden. Dat is een belangrijke krijtlijn. Het voldoet de mens niet wanneer hij louter en alleen een comfortabel materieel bestaan lijdt. Hij heeft sociale noden die belangrijker zijn. Hij wil ruimte voor existentiële oefeningen die zijn geestelijke honger stillen. Hij is een betekenisgever en hunkert naar rechtvaardigheid, verbondenheid, vrede, stilte en geluk. Een samenleving die slechts ruimte laat voor die dingen nadat aan al het materiële is voldaan, of die al die spiritualiteit ondergeschikt maakt of zelfs onbelangrijk acht, doet afbreuk aan de mens. Dat moeten we aan elkaar blijven leren. Dat duidt ook aan hoe belangrijk het is dat het onderwijs door de gemeenschap wordt beheerd. In het onderwijs moet die waardenhiërarchie voortdurend gereproduceerd worden.

In al zijn verzuchtingen en in al zijn streven heeft de mens al eens vergeten dat hij niet de koning van het heelal is. De wereld van de Verklaring is een wereld waarin de mens zijn verbondenheid met zijn omgeving respecteert. Hij staat met de voeten terug op de grond en zweert de afgoderij van de ongelimiteerde groei definitief af. Niet alleen is het duidelijk dat de aarde die ons heeft voortgebracht ons materieel beperkingen oplegt, dat is ook waar voor het heelal, ook al lijkt dat oneindig. Het getuigt van wijsheid om te erkennen dat wij dat heelal nooit helemaal zullen kunnen bevatten. Dit zet hoegenaamd geen rem op de voortdurende verdere exploratie van die wijde omgeving. Het stelt wel dat er steeds veel meer zal zijn dat we niet kunnen bevatten dan dat we wel kunnen bevatten. Daarom erkennen we best meteen ook de grenzen van de virtuele groei. Het menselijk brein kopieert zijn besef van die beperktheid dan ook best in de virtuele wereld die het schept, wil het niet aan het infuus komen te liggen van systemen die hem zullen beheersen in plaats van dienen.

In de wereld van morgen zal de overheid haar essentiële rol terug moeten opnemen. De overheid moet de rechtvaardigheid doen zegevieren. Op materieel vlak moet zij herverdelend optreden, zeker daar waar de ongelijkheid de menselijke waardigheid en de maatschappelijke cohesie in gevaar brengt. Die maatschappelijke vrede bewaakt ze best door onafhankelijke rechters te laten waken over de fundamentele rechten van de mens, zoals we die na de tweede wereldoorlog op universele wijze hebben vastgelegd in - ook al eens - een Verklaring.

De overheid die we voor ogen hebben, is meer dan de liberale rompstaat die politie en leger inzet voor het in stand houden van een maatschappelijke ordening. De samenleving krijgt gestalte door individueel initiatief en door gemeenschappelijk beheer van goederen van gemeenschappelijk belang. Ze doet dat om de eindige mens zich in al zijn beperkingen (een eindig leven in een eindige verhouding

tot de dingen en tot de ideeën over de dingen) sociaal en geestelijk te laten ontplooiën. Maar de overheid is daar om actief te herverdelen, zowel in materiële zin als op het vlak van de individuele rechten.

Ten slotte zal het nodig zijn om de fetisjen 'werk, productiviteit en vooruitgang' in het licht van al het voorgaande te herdefiniëren. Waar ze nu instrumenten zijn van materiële (en virtuele) groei en ons dikwijls tot systeemslaaf reduceren, moeten ze integendeel instrumenten worden van matiging en harmonie, van spirituele beleving ook, die ons tot de mens maken die we willen zijn.

Er is niets mis met werk, productiviteit en vooruitgang als ze ons helpen om voor elkaar te zorgen, onze onderlinge afhankelijkheid en onze afhankelijke plaats in het heelal te vieren, als ze ons tijd opleveren om te mijmeren, om humor te delen, om liefde en rechtvaardigheid te verspreiden, in comfortabele en gelijkmatig verdeelde materiële omstandigheden.

Foto: Lieven Nollet

Hans Claus werd geboren als kunstenaar: hij is dichter, beeldhouwer, schilder en fotograaf. Zijn maatschappelijke rol vervult hij als criminoloog (1984) en als gevangenisdirecteur (van 1986 tot heden). Thans is hij directeur in de gevangenis van Oudenaarde. In 2010 spanden de directeur en kunstenaar samen in de creatie van een nieuw gevangenisconcept: het (kleinschalige en maatschappelijk verankerde) detentiehuis. Als stichter van de internationale beweging RESCALED (www.rescaled.org) streeft hij de realisatie van dit concept na.

Zoals over het gevangenisconcept deed hij de voorbije jaren groepen mensen nadenken over de samenleving die net als de gevangenen die ze herbergt, gevangen zit in oude en voorbijgestreefde patronen.

Het logo is gebaseerd op de symboliek en verbeeldingskracht van het dubbel boekhouden, dat heel belangrijk is in het veranderingsverhaal.

De letter T verwijst naar de boekhoudkundige balans. Rechts van de T staan de bronnen (passief), links de bestedingen van de bronnen (actief).

Voor de drie grote maatschappelijke (kracht)bronnen mens, natuur en financieel kapitaal worden rechts van de T drie kruisjes geplaatst. De bronnen staan vermeld op de lijn met de naam van de vennootschap. Zij moeten met elkaar dialogeren om te komen tot een duurzaam maatschappelijk evenwicht. Ze worden als het ware uit het zuiver economische model van het dubbel boekhouden gelicht en staan er nu boven.

De cirkel suggereert de wenselijkheid om de driebronnenbenadering overal te volgen. Hij kan ook de overheid symboliseren die de drie bronnen evenwichtig bij elkaar moet houden.

De gebogen streep aan de voet van de T maakt van het logo een vrolijke emoji - als tenminste alle voorwaarden van een duurzaam maatschappelijk evenwicht vervuld zijn.

De benadering van de maatschappij met drie grote (levens)bronnen biedt een andere kijk op de geglobaliseerde samenleving en kan de basis vormen van een nieuwe manier van denken en handelen om die waargenomen realiteit te kunnen bijsturen. 'Wie de bron beheerst, beheerst de stroom' luidt een oud gezegde. De driebronnenbenadering brengt op realistische en hoopvolle manier een maakbare samenleving in het vizier.

VERKLARING VAN 30 NOVEMBER

Wij geloven dat onderstaande hervormingen nodig zijn om een SAMENleving te maken waarin mensen bevrijd worden van de honger naar geld en elkaar en hun omgeving opnieuw kunnen waarderen:

- ° de economie wordt terug ten dienste gesteld van mens en natuur, met een boekhouding waarin de bescherming van mens en natuur verankerd wordt;
- ° domeinen van gemeenschappelijk belang worden uit de greep van de vrije markt gehouden of gehaald; onderwijs, zorg, mobiliteit, cultuur, fiscaliteit, communicatie, energie, landbouw en justitie zijn domeinen waar geen winst mag worden nagestreefd;
- ° zorg, interdependentie, introspectie, beschouwing, humor, liefde en rechtvaardigheid worden boven materiële vooruitgang geplaatst;
- ° er wordt bewustzijn gecreëerd voor de grenzen van de materiële en de virtuele groei;
- ° de overheid wordt in haar herverdelende rol verantwoordelijk gehouden voor een faire verdeling van de rijkdom en voor het doen naleven van de fundamentele rechten van de mens;
- ° de emancipatie van de mensheid wordt bevorderd door begrippen als 'Werk', 'Productiviteit' en 'Vooruitgang' te herdenken en te herdefiniëren.